

Um hvað er barist - Nokkurar ritgjörðir um stjórnmál (1911)

Útgáfa 1.0 af rafræna skjalinu

Þetta PDF skjal er hluti afraksturs skönnunar á prentuðu eintaki af téðu riti. Markmið þessarar útgáfu er að veita almenningi færi á að eignast sitt eigið rafrænt eintak af því án endurgjalds.

Skjalið er upprunalega birt á vefnum <https://urlausnir.is>. Þar má finna rafrænar útgáfur hinna bindanna og verða nýrri útgáfur af skjölunum í boði þar.

Takmörkun ábyrgðar

Höfundur skjals þessa afsalar sér allri ábyrgð, að því marki sem lög heimila, vegna beinnar og/eða óbeinnar notkunar skjalsins sjálfs eða afurða sem af því leiðir. Þó að stefnt hafi verið að því markmiði að skjalið endurspegli sem best innihald upprunalegu bindanna er hvorki hægt að tryggja né ábyrgjast að það hafi tekist. Framangreint á einnig við um efnislegt innihald prentuðu eintakanna sem skönnuð voru.

Höfundaréttur

Höfundur skjals þessa álitur að hvers kyns höfundaréttur á prentaða eintakinu sé útrunninn.

Hvers kyns höfundarréttur sem höfundur skjalsins gæti hafa skapað sér til handa með skönnuninni sjálfri eða öðru framlagi sínu til sköpunar þess, skal vera meðhöndlaður í samræmi við Creative Commons Zero höfundaleyfið (CC0 1.0 Universal eða síðari útgáfa þess).

Ábendingar

Séu ábendingar um mögulegar úrbætur á skjalinu er hægt að koma þeim á framfæri við höfund þess.

Athugasemdir um þessa útgáfu

Skannað var eintak í vörslu Bókasafns Kópavogs.

Skrifað inn á ýmsar blaðsíður á prenteintakinu.

Höfundur skjalsins: Svavar Kjarrval (svavar@kjarrrval.is)

Um hvað er barist?

Nokkurar ritgjörðir um stjórnsmál

Gefnar út að tilhlutun Miðstjórnar
Sjálfstæðisflokksins

Reykjavík 1911

Félagsprentsmiðjan.

Um hvað er barist?

Nokkurar ritgjörðir um stjórnmal

Gefnar út að tilhlutun Miðstjórnar
Sjálfstæðisflokksins

Reykjavík 1911

Félagsprentsmiðjan

I. Sambandsmálið.

Það er aðalmál landsmanna. Það er málið, sem **Aðal- málið.** skiftir flokkunum. Sjálfstæðisflokkurinn stendur á þeim grundvelli, sem lagður var með samþykkt Þingvallarfundarins 1907 og sambandslagafrumvarpi Alþingis 1909. Heimastjórnarflokkurinn keppir að því takmarki að fá Uppkast millilandanefndarinnar frá 1908 gert að sambandslögum. Þær málalyktir telur Sjálfstæðisflokkurinn stórhættulegar þjóðinni, óafturkallanlega innlimun í danska ríkið, óyfirstiganlega fyrirgirðing þess að ná sjálfstæðismarkinu.

Um þetta var barist 1908. Þjóðin sýndi þá við kosningarnar, að mikill meiri hluti hennar leit á málið eins og Sjálfstæðisflokkurinn lítur á það. Um þetta er barist nú. Vér efumst ekki um, að meiri hluti þjóðarinnar líti enn á málið eins og hann leit á það 1908.

Tilraunir hafa verið gerðar til þess að villa mönnum sjónir í þessu efni. Heimastjórnarmenn hafa sent út yfirlýsing þess efnis, að þeir muni ekki ráða sambandsmálinu til lykta án þess að bera það undir þjóð- **Sjón- hverf- inga- tilraunir**

Heima- ina, sýnilega í þeim tilgangi, að hún verði fyrir þá yfir-
stjórnar- lýsing fúsari á að trúa þeim fyrir því að skipa meiri
mannna. hluta á þingi. Og því hefir verið haldið fram öðru-
 hvoru af Heimastjórnarmanna hálfu, að sambandsmálið
 komi í raun og veru ekkert við þeim kosningum, sem
 fram eiga að fara í haust; það muni ekkert koma til
 greina á næsta þingi, að því afstöðnu fari fram nýjar
 kosningar og þar fram eftir götunum.

Þessum sjónhverfinga-tilraunum er fljótsvarað.

Ekkert Það er alls ekki vist, að nýjar kosningar fari fram að
víst um aukapinginu afstöðnu. Það verður sennilega ekki, nema
nýjar aukapingið annaðhvort samþykki stjórnarskrárfrumvarp
kosning- síðasta þings óbreytt eða breyti því og afgreiði nýtt
ar. frumvarp.

Nú má ganga að því visu, að verði Heimastjórnar-
 menn í meiri hluta á næsta þingi (aukapinginu), þá
 samþykki þeir ekki frumvarpið óbreytt. Ekkert, sem
 frá þeim hefir komið, bendir í þá átt, að þeir muni
 gera það. En í blöðum þeirra hafa staðið svæsnar
 greinar gegn frumvarpinu.

Engin trygging er heldur þess, að þeir muni af-
 greiða nýtt frumvarp. Jafnvel ekki neinar líkur. Í
 frumvarpi síðasta þings er afstöðu vorri til Dana breytt
 þann veg, að Dönum líkar stóráll. Þeir gera vafalaust
 það sem í þeirra valdi stendur til þess að spilla fyrir
 konungs-staðfesting. Yfirleitt má búast við því, að alt
 verði gert frá Danmörku, sem unt er, til þess að af-
 stýra því, að þessar breytingar verði að stjórnarlögum.
 Og eftir þeirri reynslu, sem vér höfum af Heimastjórn-
 arflokknum, virðist ekki ólíklega til getið, að Danir nái

bandalagi við þann flokk í þessu efni. Heimastjórnar-flokkurinn á örðugt með að kippa þeim ákvæðum burt, sem breyta sambandi voru við Danmörk. Hann veit, að það mundi mælast illa fyrir, og oss virðist fremur ólíklegt, að hann mundi leggja út í þá torfæru. Fyrir því er langlíklegast, að ráði sá flokkur næsta þingi, þá svæfi hann málið, annaðhvort í millipinganefnd eða með öðrum hætti. Frá hans sjónarmiði er líka eðlilegast, að stjórnarskrárbreyting verði samferða þeim sambands-lögum, sem flokkurinn vill fá framgengt, — eins og líka hr. Hannes Hafstein lét það tvent verða samferða á þinginu 1909.

Og því megum vér ekki gleyma, að Heimastjórnar-flokkurinn ætlar sér að fá Uppkasti millilandanefndar- **Heima- stjórnar- flokkur- inn og Uppkast- ið.** innar framgengt, hvenær sem hann hefir bolmagn til þess. Hann hefir ekkert annað sýnilegt markmið í stjórnmalunum. Hann telur það Sjálfstæðisflokksins miklu, ófyrirgefanlegu synd, að hann varð þar þrándur í götu, og hleður jafnt og þétt á Sjálfstæðismenn ókvæðis- og óvirðingarorðum fyrir það. Hann vinnur utan lands og innan með það mark fyrir augum. Hver sigur, sem Heimastjórnarmenn vinna við kosningar, er sigur Uppkastsins og að sama skapi ósigur sjálfstæðis- málsins. Þetta vita Danir jafnt og Íslendingar.

Fyrir því er það bersýnilegt, hvað sem liður sam- **Áhrif á Dani.** þykkt Uppkastsins hér innanlands, hver áhrif það mundi hafa á Dani, ef Heimastjórnarflokknum tækist að ná meiri hluta hér á þingi. Það mundi stæla þá stórum í mótspyrnunni gegn allri sjálfstæðisviðleitni vorri. Vér megum ekki hugsa oss, að hugur Dana til málefna

vorra sé einhver fastur, óbreytilegur hlutur. Vér höfum séð, að svo er ekki, í allri viðureign vorri við Dani — meðal annars á því, að það stjórnarfyrirkomulag, sem vér höfum nú, var með öllu ófáanlegt fyrir nokkurum árum. Og skoðanirnar í Danmörk eru vitanlega skiftar nú á sjálfstæðismáli voru. Þeir menn eru til þar, sem sjá það og kannast við það, að það sé ekki annað en rétt og sjálfsagt að vér, eins og hver önnur þjóð, högum málefnum vorum eftir því, sem oss þykir sjálfum hagkvæmast. Sú skoðun hlýtur að eflast að sama skapi, sem vér sýnum meiri staðfestu. Hitt veikir allan samhug með oss svo bersýnilega, að ekki þarf um það að fjölyrða, að eitt árið verði ekki annað ráðið af kosningum hér á landi, en að mikill meiri hluti þjóðarinnar sé gallharðir sjálfstæðismenn, en að hitt árið feli hún Uppkastsmönnum að ráða löggjöf sinni og stjórn.

Sam- Ráðherra hefir skýrt frá því, að hann hafi fengið
bands- ráðuneytisforsetann danska til að lofa að bera það und-
laga- ir formenn stjórnmalaflokkanna á danska ríkisþinginu,
frum- hvort leggja skuli sambandslagafrumvarp Alþingis 1909
varpið og fyrir ríkisþingið. Lengra er það mál ekki komið í
ríkis- Danmörku. Vér vitum jafnvel ekki, hver niðurstaðan
þingið. verður með formönnunum.

Vitanlega ber ekki að finna að þessari tilraun ráðherra. Hún er gerð samkvæmt þingsályktun, sem samþykkt var í neðri deild á síðasta þingi, áskorun til ráðherra um, „að gera sitt ítrasta til þess, að lög um samband Danmerkur og Íslands, er samþykkt voru á Al-

þingi 1909, verði sem allra bráðast tekin til meðferðar á ríkisþingi Dana“.

Svo var litið á, sem Alþingi Íslendinga væri sýnd óvirðing með þeirri stefnu, sem stjórn og þing Dana hafði tekið í málinu — að ræða sambandslagafrumvarpið alls ekki, stinga því beinlínis undir stól. Danir höfðu gert oss tilboð um breytingar á sambandi landanna. Alþingi hafði rætt það tilboð ítarlega, og látið uppi með sambandslagafrumvarpinu, hvernig það, að sínu leyti, hugsaði sér sambandið. Almennar kúrteisisreglur virðast benda í þá átt, sem ríkisþing Dana hefði átt að svara þeirri málaleitan einhverju. En það hefir, enn sem komið er, tekið þann kostinn að virða sambandslagafrumvarpið ekki umtals né Alþingi viðtals.

Sjálfsgt hefir tilfinning þessarar lítilsvirðingar ráðið meiru um ályktun neðri deildar, en veruleg von um, að málinu yrði ágengt á ríkisþinginu.

Ríkisþingið getur tekið þrjár stefnur, ef svo skyldi fara, að málið yrði fyrir það lagt.

Það getur í fyrsta lagi aðhýlst sambandslagafrumvarp Alþingis, annaðhvort óbreytt eða þá grundvöll þess, gert þær breytingar einar, sem ekki raska grundvöllinum. Með því væri málið unnið frá vorri hlið, og algerð sátt komin á. Með því væri fengin svo algerð trygging þess, sem unt væri að hugsa sér, að gott samkomulag og góð samvinna héldist með þessum þjóðum á ókomnum öldum. — En þó að oss virðist það liggja í augum uppi, að þetta væri hið viturlegasta og hið göfugasta, sem Danir gætu gert, þá eru, því miður, líkurnar litlar til þeirra málalykta að þessu sinni.

Þrjár
stefnur
hugsan-
legar.

Ríkisþingið getur í öðru lagi hafnað þeim grundvelli, sem lagður var á Þingvallarfundinum 1907, grundvellingum, sem sambandslagafrumvarp Alþingis 1909 er samið á, en bent á einhvern annan grundvöll, sem það gæti aðhýlst og teldi líklegan til samkomulags við Íslendinga, þó að þeir hafi hafnað Uppkastinu og þó að þeir geti ekki fengið þann samningsgrundvöll, sem fram á var farið með sambandslagafrumvarpinu. — En líkurnar eru ekki öllu meiri til þess að svo fari, en til hins, að ríkisþingið gangi að frumvarpinu. Mikilsmetrir menn í dönsku þingflokkunum hafa áreiðanlega látið það uppi, að þeir muni ekki að fyrra bragði reyna að finna neinn nýjan grundvöll. Þeir ætla Íslendingum að hafa fyrir því, ef þeir vilji; þeirra sé þægðin, en ekki Dana, að fá breytingar á núverandi fyrirkomulagi.

Fyrir því verðum vér að minsta kosti að vera við því búnir, að ríkisþingið taki þriðja kostinn — ef málið verður fyrir það lagt, sem er öldungis óvíst —: hafni sambandslagafrumvarpinu og bendi ekki á neinn annan samningagrundvöll.

Markmið- ið. Eigum vér þá að líta svo á, sem sambandslagafrumvarpið sé úr sögunni, ef svo fer, sé orðið að ónýtu pappírslaði.

Því fer mjög fjarri. Þar er markmiðið, sem stefnt er að.

Stig af stigi. Og meðan Danir breyta ekki til, verðum vér að haga ferðalagi voru að takmarkinu með þeim hætti að fara leiðina stig af stigi, í stað þess að fara hana í einu stökki. Vér verðum að taka hvert af öðru þeirra mála, sem eitthvað áhræra landsréttindi vor; vera gætn-

ir, taka aldrei neitt mál í fljótræði, en víkja aldrei frá neinu máli, sem vér höfum byrjað á.

Jafnvel með því stjórnarfyrrirkomulagi, sem vér höfum nú, getum vér fengið hverju því máli framgengt, sem vér sækjum af nægilega mikilli staðfestu, fengið því framgengt, eða skilnaði að öðrum kosti, ef Danir kjósa hann heldur. En slíkar sigurvinningar í málum, sem mótspyrnu sæta í Danmörku, eru því að eins hugsanlegar, að vér í fyrsta lagi leggjum aldrei út í slíkt mál, nema meiri hluti þjóðarinnar sé þess fullráðinn að standa við þau, og að vér í öðru lagi gætum þess vandlega, að hafa aldrei aðra menn við stýrið en þá, sem ekki hvíka frá stefnunni.

Nokkur þessara mála hafa verið uppi á baugi á síðustu árum.

Eitt þeirra er *botnvörpusektamálið*.

Sú kröfa Dana, að vér látum af hendi við þá mestan hluta botnvörpusektanna, riður ótvíræðlega bág við 1. gr. stjórnarskrárinnar, sem Danir hafa sjálfir samið. Þar stendur berum orðum, að þess verði ekki krafist, að Ísland leggi neitt til hinna almennu þarfa ríkisins, meðan það hefir ekki fulltrúa á ríkisþinginu. Nú er landhelgin við Ísland, eftir skilningi Dana sjálfra, eign Dana ekkert síður en Íslendinga. Eftir þeirra eigin skilningi heyrir það þó ómótmælanlega til „hinna almennu þarfa ríkisins“ að vernda þá landhelgi. Samt ganga þeir eftir botnvörpusektunum, sem vitanlega eru eins eign Íslands eins og hverjar aðrar sektir, sem mönnum eru dæmdar fyrir lagabrot hér á landi og hér við land.

**Botn-
vörpu-
sekt-
málið.**

Við þessari fjárkröfu varð Heimastjórnarflokkurinn, meðan hann réð lögum og lofum á Alþingi, og heldur henni enn fram. Sjálfstæðisflokkurinn hefir neitað henni á þessum þingum, sem hann hefir verið í meiri hluta. Hann vill fá viðurkenning þess, að vér eigum landhelgina einir. Hann telur ekki, að nein fjárframlög af vorri hálfu til landhelgisvarnar geti komið til neinna mála, fyr en sú viðurkenning er fengin. Fyrir því samþykkti neðri deild svolátandi þingsályktun á síðasta þingi, þegar hún hafði felt fjárveitinguna úr fjárlögum:

„Neðri deild Alþingis ályktar að lýsa yfir því, að það sé rétt, að Íslendingar taki þá til ihugunar fjárframlög til landhelgisgæzlu Dana hér við land, þegar rétt hlutaðeigandi stjórnarvöld Danmerkurrikis viðurkenna, að landhelgi landsins heyri Íslendingum einum til, og að gæzla hennar eigi að fara fram í umboði þeirra“.

Fánamál-
ið.

Annað slíkra mála er *fánamálið*.

Eitthvert ótvíræðasta innlimunarmarkið á oss er danski fáninn hér á landi. Eitthvert ótvíræðasta sjálfstæðistáknið, sem vér getum fengið, er íslenzkur fáni. Vér eigum heimting á íslenzkum fána, hvenær sem vér viljum koma honum upp. Eigi að eins fyrir þá sök, að vér erum sérstök þjóð. Eigi að eins fyrir þá sök, að vér eigum rétt á að vera frjálst ríki. Heldur eftir sjálfum stöðulögum. Og *minni* rétt ætti enginn að telja oss hafa en þann, sem oss er þar skamtaður. Þar stendur, að verzlun og siglingar séu sérmál vor. Þrátt fyrir það, að Danir hafa sjálfir sett oss þau lög, sem

heimila oss þessi réttindi, sýna þeir fánamáli voru hinn megnasta fjandskap.

Neðri deild samþykkti frumvarp til laga um islenzk-
an fána á síðasta þingi. Lengra komst málið ekki þá,
enda vitanlega engin tiltök að fá málið samþykkt í efri
deild, með þeirri mótsþyrnu, sem það sætti frá Heima-
stjórnarmönnum.

Hið þriðja er *mótmælin gegn stöðulögunum.*

Íslendingar hafa jafnan mótmælt gildi þeirra. Þeir
gerðu það tafarlaust á fyrsta Alþingi, sem háð var eft-
ir að stöðulögin voru gefin út. Og þeir eru sama sinn-
is enn.

**Mótmæl-
in gegn
stöðulög-
unum.**

Vér mótmælum þeim vegna þess *hvernig þau eru til
orðin.* Þau eru samin og samþykkt afrikisþingi Dana, sem
engan rétt átti á því að kveða á um vor mál. Og
þau eru sett án samþykkis Íslendinga. Vér mótmælum
þeim sömuleiðis vegna *efnis* þeirra. Vér fáum þar
ekki rétt vörn, hvorki um vald yfir málum lands vors;
né heldur er þar orðið við þeim fjárkröfum, sem vér
höfðum sannað, að vér ættum tilkall til.

Á síðasta þingi var sérstök ástæða til þess að end-
urtaka mótmælin í tilefni af stjórnarskrárbreytingunni.
Af ótta við staðfestingarsynjun vildi þingið ekki að
þessu sinni kippa út úr stjórnarskránni tilvitnuninni til
stöðulaganna. En Sjálfstæðisflokkurinn vildi ekki, að
það yrði misskilið svo, sem Íslendingar hefðu neitt
breytt skoðun sinni á þeim. Fyrir því bar hann upp
og fékk samþykta í neðri deild þingsályktunartillögu þess
efnis, að stöðulögin geti ekki viðurkenst skuldbindandi
fyrir Ísland.

Viðskifti Loks skulum vér minnst á *viðskifti vor við aðr-
við aðrar ar þjóðir en Dani.*
þjóðir.

Tvenns konar tilraunir hafa verið gerðar á síðustu árum til þess að auka þau og koma þeim í betra horf.

Vér kostum *viðskiftaráðunaut* og látum hann starfa fyrir oss erlendis, utan Danmerkur. Hann á í stuttu máli að auka þekkingu annara þjóða á oss, landi voru og þjóðhögum, og greiða fyrir viðskiftum vorum við þær. Á hvorutveggju er oss hin brýnasta þörf, og óhætt er að fullyrða, að nokkuð hefir þegar á unnist. Hann gæti vafalaust líka orðið oss að hinu mesta liði með því að afla landstjórninni vitneskju um ýmislegt frá öðrum löndum. Hvenær sem eitthvað á að rannsaka hér um framfaramál annara þjóða, reka menn sig á það, að það er ókleift. Heimildarritin vantar. Og því síður er þess nokkur kostur að sjá með eigin augum og hafa tal af hinum áreiðanlegustu mönnum um það, hvernig nútíðar-tilbreytnin reynist, og hver skilyrði þurfa til þess að hún reynist vel. Til þess að afla slíkrar vitneskju, sem gæti verið oss ómetanlega dýrmæt, ætti viðskiftaráðunauturinn að vera sjálfkjörinn. Og að minsta kosti ætti oss að vera frjálst að kosta slíkan mann, illindalaust af Dana hálfu.

En raunin hefir orðið öll önnur. Danir hafa talið þessa tilraun vora hina mestu móðgun við sig, og verið með stöðug illindi út af henni.

Sömu illindum hefir sætt af þeirra hálfu viðleitni vor við að koma á *gufuskipaferðum milli Íslands og annara landa*, utan Danmerkur. Það hefir tekist við Hamborg, og Danir urðu óðir og uppvægir út af

því. Ofurlítið fé (4000 kr.) var veitt í fjárlögum síðasta þings til þess að koma á reglubundnum gufuskipaferðum milli Íslands og Svíþjóðar. Ráðherra lýsti yfir því á fundum í kjördæmi sínu í sumar, að sú ráðstöfun, ekki stórvægilegri en hún er, hafi vakið megna gremju í Danmörku — jafnframt því, sem hann lét þess getið, að hugur Dana til vor, hefði til muna breyzt til hins verra, síðustu tvö árin, frá 1909 til 1911. Hann kvaðst ekkert ætla um það að segja, hverjum það væri að kenna. En tilheyrendur hans munu hafa skilið hann svo, sem hann teldi það sök hr. Björns Jónssonar.

Vitanlega er það engum einum manni að kenna. Það er því að kenna, að síðustu árin, síðan er Sjálfstæðisflokkurinn náði meiri hluta, hefir verið gerð meiri gangskör að því en áður að ganga eftir réttindum vorum. Dönum veitir örðugt að pola það.

Með þessum málum, sem nú hafa verið nefnd, eru ekki *öll* þau mál talin, sem uppi hafa verið á baugi síðustu árin og ekki eru annað en sérstakar hliðar á sambandsmálinu. En þessi mál eru góð sýnishorn.

Og í öllum þessum málum hefir Heimastjórnarflokkurinn rekið erindi Dana.

Í *botnvörpusektamálinu* tók hann upp þá nýbreytni, sem áður hafði ekki komið til mála, að skila Dönum megninu af sektafénu. Með fjárlögum þingsins 1909 var því hætt. En á síðasta þingi barðist flokkurinn fyrir því, að Danir fengju þessu framgengt af nýju.

Fánamáli voru var sá flokkurinn ekki að eins mótfallinn á síðasta þingi, heldur sýndi hann því beint þá óvirðing, sem engu öðru máli var sýnd, þá, að

Danir
pola
ekki
sjálf-
stæðis-
viðleitn-
ina.

Sýnis-
horn.

Heima-
stjórnar-
flokkur-
inn rek-
ur erindi
Dana.

neita að setja nokkurn af sínum mönnum í nefnd til þess að ihuga það mál.

Þegar *mótmælin gegn stöðulögunum* voru til umræðu í neðri deild, tók Heimastjórnarflokkurinn það kynlega ráð að greiða alls ekki atkvæði um málið. Hann kveinkaði sér við því að greiða atkvæði móti því máli, sem hefir verið fast og óbifanlegt atriði í allri sjálfstæðisbaráttu vorri síðan 1871. En hann hafði ekki þrek til þess að gera Dönum það móti skapi að greiða atkvæði móti gildi stöðulaganna. Annan vegg verður framkoma flokksins naumast skilin.

Og í *viðskiftamálinu* hefir Heimastjórnarflokkurinn verið á bandi Dana, eins og annarstaðar. Hann hefir verið jafnandvígur starfsemi viðskiftaráðunautsins eins og Danir, og vildi á síðasta þingi gera þeim það til geðs að kippa honum burtu. Það hefði verið stórkostlegur ósigur sjálfstæðismáli voru, auk þess sem vér hefðum verið sviftir því gagni, sem vér að öðru leyti gætum af manninum haft. Og gegn Hamborgarferðunum var barist af flokksins hálfu á næstsíðasta þingi.

Hvað
kosning-
máli.

arnar
sýna.

Þann vegg vikur þá sambandsmáli voru við í stuttu máli. Nú sýna kosningarnar það í haust, hvort þjóðinni lizt það vænlegt að trúna þeim flokkinum fyrir þingi og stjórn, sem í öllum efnum, smáum og stórum, alt frá sambandslögunum sjálfum til smávægilegra atriða í fjárlögunum, er að reka erindi Dana.

Þær sýna líka, hvort hún unir því vel, einmitt í

þessari baráttu sinni, að læðst sé aftan að henni með ráðherra, sem enginn hefir hug á annar en konungsvaldið.

Það gerðist á síðasta þingi, eins og sýnt mun verða fram á í næsta kafla.

II. Þingræðisbrotið.

Sjálfstæðismenn halda því fram, að þingræðið hafi verið brotið, þegar núverandi ráðherra tók við völdum. Hér skal, í sem stytstu máli, gerð nokkur grein þeirrar staðhæfingar.

Hvað er þingræði?

Hvað er
þing-
ræði?

Einfaldasta skilgreining þess er sú, að konungur taki jafnan ráðherra úr þeim þingflokki, sem er í meiri hluta á þingi.

Heimastjórnarmenn hafa haldið því fram, að svo hafi verið farið síðustu ráðherraskiftum. Fyrir því sé hr. Kristján Jónsson góður og gildur þingræðisráðherra.

En það liggur í augum uppi, að þessi skilgreining nægir ekki. Þeir menn geta verið í hverjum flokki sem er, sem flokkurinn vill ekki hafa að ráðherra. Auk þess, sem þingræðishugsjónin krefst þess, að ráðherra sé úr meiri hlutanum, krefst hún líka hins, að hann hafi traust og fylgi meiri hlutans.

En eftir því sem til hagar með oss og á er lítið

hér á landi af báðum þingflokkunum, er þetta ekki nóg. Þess er líka krafist, að ráðherra hafi stuðning meiri hluta þjóðkjörinna þingmanna. Rökstudd dag-skrá, sem samþykkt var í neðri deild á síðasta þingi, meðal annara af öllum Heimastjórnarmönnum, sannar þetta ótvíræðlega. Hún byrjar á þessum orðum:

„Þingdeildin telur ekki rétt, að nokkur sé skipaður í ráðherrasess, ef hann hefir ekki stuðning meiri hluta þjóðkjörinna þingmanna“.

Um Sjálfstæðismenn vita allir, að þeir lita þann veg á málið.

Með öðrum orðum flokkarnir eru sammála um það, að það sé stjórnarfars-óhæfa, að ráðherra taki við völdum eða haldi sér við völd með fylgi konungkjörinna þingmanna, en gegn vilja meiri hluta þjóðkjörinna þingmanna.

Allir sjá, að þetta er aðaltrygging þess, að stjórnin verði í sæmilegu samræmi við þjóðarviljann.

Var þing-
ræðið
brotið?

Var þá þingræðið brotið í vetur?

Satt er það að visu, að hr. Kr. J. var í meirihluta flokknum, Sjálfstæðisflokknum, þegar hann var kjörinn ráðherra af konungi.

En ekki var það nema að nafninu til. Í öllum þeim málum, sem flokkana varðaði nokkuru, hafði hann greitt atkvæði með minnihlutanum, Heimastjórnar-flokknum.

Og það var bersýnilegt, að hann hugsaði ekki til þess að vera í samvinnu við flokk-sinn: Hann bar málið alls ekkert undir flokkinn, þegar hann fékk til-mælin frá konungi um að taka við ráðherraembætt-

inu, en simritaði konungi tafarlaust, að hann tæki það að sér.

Hafði hann þá traust og fylgi meirihluta-flokksins?

Því fór svo fjarri, að flokkurinn hélt fund samdægurs því er hr. Kr. J. tók við ráðherrastöðunni og gerði hann flokksrækan.

Hafði þá hr. Kr. J. traust og fylgi meiri hluta þjóðkjörinna þingmanna til þess að verða ráðherra?

Nei.

Að því liggja ýmsar sannanir.

Sú fyrst, að meiri hluti þjóðkjörinna þingmanna lagði beint til við konung, að annar maður yrði ráðherra.

Sunnudaginn 12. marz sendu forseti sameinaðs þings og formaður Sjálfstæðisflokksins konungi svolátandi skeyti:

„Nítján af 24 þjóðkjörnum þingmönnum Sjálfstæðisflokksins hafa tjáð sig meðmælt Skúla Thoroddsen sem ráðherraefni.

Auk þeirra eru tveir ákveðnir flokksmenn, er annar lætur tilnefninguna afskiftalaus, en hinn — ráðherrann, sem frá fer — hefir lýst yfir því, að hann vilji eigi, að Thoroddsen sé feldur á þessu þingi.

Um þrjá er í óvissu.

Enginn annar en Thoroddsen getur vænst stuðnings Sjálfstæðisflokksins, og þess vegna mælir flokkurinn allra-undirgefnað með honum“.

Til frekari staðfestingar skal á það bent, að eitt Heimastjórnarflokksblaðið (Þjóðólfur) bar það á mennina, sem sent höfðu konungi ofanprentað skeyti, að þeir

hefðu skýrt konungi rangt frá. Út af þeim ummælum senda 20 þjóðkjörnir þingmenn blaðinu eftirfarandi

„Yfirlýsing

Ummæli Þjóðólfs í 11. tbl. þ. á. um að Sjálfstæðisflokkurinn hafi sent konungi lygaskeyti lýsum vér undirritaðir þingmenn Sjálfstæðisflokksins hér með yfir, að eru fullkomin ó-annindi, sem vér harðlega mótmælum.

Skeyti það er konungi var sent var vandlega íhugað og samið á flokksfundi, og það skýrði nákvæmlega frá þeirri niðurstöðu um ráðherraútnefningu, sem orðin var í flokknum.

Þessi mótmæli krefjumst vér að blaðið „Þjóðólfur taki í 1. eða 2. tölubl., sem út kemur hér eftir.

Alþingi 18. marz 1911.

Sigurður Stefánsson. Sigurður Hjörleifsson. Sigurður Gunnarsson. Benedikt Sveinsson. Björn Kristjánsson. Kristinn Danielsson. Þorleifur Jónsson. Björn Jónsson. Skúli Thoroddsen. Bjarni Jónsson frá Vog. Jón Jónsson frá Hvanná. Jósef Björnsson. Björn Þorláksson. Ari Jónsson. Magnús Blöndahl. Jón Þorkelsson. Gunnar Ólafsson. Björn Sigfússon. Jens Pálsson.

Hálfðan Guðjónsson“.

Fyrir það verður þá ekki þrætt af nokkurri skynsemd, að meiri hluti þjóðkjörinna þingmanna hafi bent konungi á annað ráðherraefni, og hafi verið því mótfallinn, að hr. Kr. J. yrði ráðherra.

Sannleikurinn er sá, að hr. Kr. J. hafði ekkert fylgi á þinginu. Hann fylgdi sjálfur Heimastjórnarflokki, bætti sjálfum sér við hann í atkvæðagreiðslu.

um í flestum þeim málum í efri deild og sameinuðu þingi, sem flokkunum voru kappsmál. En hvorugur flokkurinn fylgdi honum. Heimastjórnarflokkurinn (minnihlutinn) lét lýsa því einu yfir, að hann mundi „ekki bregða fæti fyrir hann að ástæðulausu á þessu þingi“. Sjálfstæðisflokkurinn (meirihlutinn) afneitaði honum að fullu og öllu.

Reynt hefir verið að fódra þingræðisbrotið með því að benda á, að vantraustsyfirlýsing sú, sem borin var fram í neðri deild gegn hr. Kr. J., hafi ekki náð fram að ganga. Það á að hafa verið sönnun þess, að hér hafi alt verið með feldu. Ráðherra hefir jafnvel sagt á kjósendafundum í kjördæmi sínu, að rökstudda dagskráin, sem samþykkt var í stað vantraustsyfirlýsingarinnar, hafi verið *traustsyfirlýsing* til sín.

En það er fjarri öllum sanni.

Rökstudda dagskráin, sem samþykkt var 18. marz með 13 atkv. gegn 12, var svohljóðandi:

„Þingdeildin telur ekki rétt, að nokkur sé skipaður í ráðherrasess, ef hann hefir ekki stuðning meiri hluta þjóðkjörinna þingmanna, nema ekki sé annars kostur, svo að í bili þurfi að skipa mann til að veita umboðsmálunum forstöðu. En í því trausti, að núverandi ráðherra framfylgi stjórnarskrárbreytingu á þessu þingi, tekur deildin fyrir næsta mál á dagskrá“.

Geti nokkur verið í vafa um, hvernig þessa rökstudda dagskrá beri að skilja, tekur ræða þess þingmannsins, sem rökstuddu dagskrána flutti, síra B. Þorl., af öll tvímæli. Hann byrjaði mál sitt á þessa leið. (Alpt. 1911, B. II., bls. 808):

Van-
trausts-
yfirlýs-
ingin.

Rök-
studd
dagskrá.

Ummæli
flutnings-
manns.

„Eg ætla að leyfa mér að fara nokkrum orðum um þessa vantraustsyfirlýsingu. Hún er sprottin af því, að hæstv. ráðh. (Kr. J.) hafi ekki haft meiri hluta þingm. og sérstaklega ekki meiri hl. þjóðkjörinna þm. að baki sér, er hann tók á móti útnefningunni. *Skipun ráðherra er að þessu leyti gölluð og vantraustsyfirlýsingin því á rökum byggð.* Þingræði vort er eins og barn í reifum og verður því að fara varlega með það og taka rétta afstöðu, þegar við því er raskað. Að nokkur sé skipaður ráðherra, án þess hann hafi fylgi meiri hluta þjóðkjörinna þingmanna, er ekki rétt, og allir háttv. deildarmenn munu kannast við það, að komi slíkt fyrir, verði tafarlaust að mótmæla því.

En til mótmæla eru tvær leiðir“.

Ræðumaður benti því næst á, hverjar óhappa-afleiðingar mundu af því verða, eftir hans skoðun, ef vantraustsyfirlýsingin væri samþykkt. Viðsjárverðasta afleiðingin sú, að þing mundi verða rofið þá þegar, svo að það gæti ekki samþykkt nein fjárlög, og næsta ár byrjaði með bráðabirgðafjárlögum.

„Þessi önnur leið til að mótmæla, sem eg gat um“, segir ræðumaður enn fremur undir lok ræðu sinnar, „er *rökstudd dagskrá, sem lýsir skoðun deildarinnar á því, sem fyrir hefir komið.* Þá höfum við gert skyldu okkar til þess að slá varnagla við, að nokkur verði skipaður ráðherra eftirleiðis, sem ekki hefir að baki sér meiri hluta þjóðkjörinna þingmanna, og jafnframt höfum við gefið fordæmi, sem er jafn-áhrifamikið og regluleg vantraustsyfirlýsing“.

Hvað sem kann að verða sagt um þessa rökstuddu dagskrá og framkomu flutningsmanns hennar, þá er það bersýnilega fjarri öllum sanni, að hún sé nokkur traustsyfirlýsing til ráðherrans. Hún er *mótmæli gegn atferli hans*. Jafnvel sá maðurinn, sem bjargar ráðherra frá beinni vantraustsyfirlýsing, lýsir yfir því, að hann „hafi ekki haft meiri hluta þingmanna, og sérstaklega ekki meiri hluta þjóðkjörinna þingmanna að baki sér, þegar hann tók á móti útnefningunni“, skipun hans sé „að þessu leyti gölluð og vantraustsyfirlýsingin því á rökum byggð“.

Skipun hr. Kr. J. í ráðherrasess var ekki annað en ótilhlýðilegur sigur, sem konungsvaldið vann á þinginu. Kr. J. varð ráðherra fyrir þá sök eina, að hann var konungi hugþekktari en ráðherraefni meiri hluta alþingis. Kr. J. studdi konungsvaldið þar, með því að taka að sér embættið og ábyrgðina, og það var óhæfa, skaðræði þjóðinni. Meiri hluti þingsins sýndi ekki næga staðfestu gegn konungsvaldinu, þar sem hann lét annað eins við gangast, lét bjóða sér ráðherra þvert á móti meiri hluta þings. Við slíku ístöðuleysi má sjálfsagt búast við og við, nema þjóðin taki í taumana og krefjist þess alvarlega af þingmönnum sínum, að þeir standi á verði gegn konungsvaldinu og þeim sem það vilja styðja, hvenær sem þörf gerist.

Kosningarnar í haust sýna, hvers vér megum fyrst um sinn vænta af þjóðinni í því efni.

III. Fjárhagur landssjóðs og framfaramálin.

Fjárhag-
ur lands-
sjóðs af-
fluttur. Töluvert umtal varð um það á síðasta þingi, að fjárhagur landssjóðs væri kominn í einhverja óreiðu. Meðal annars var réttlætt með því tilraunin til að fá áfengisbannlögnum frestað. Síðan á þingi hefir því tali verið haldið áfram. Tilraunir hafa verið gerðar til þess að vekja hjá mönnum ótta við þetta iskyggilega fjárhagsástand. Einkum hefir verið til færður því til sönnunar, að einhver voði sé á ferðum, tekjuhallinn á fjárlögum síðasta þings. Talað hefir verið í þá átt, sem landsjóður sé hlaðinn skuldum, og þeir peningar, sem hann hafi tekið að láni, séu upp etnir. Framar öllu öðru verði að leggja kapp á að fá þá eina menn á þing, sem verjast vilji því af alefli, að þessi voði magnist meira en þegar sé raun á orðin. Skuldbindingar verði að fá hjá þingmannaefnum um það, að þeir séu því með öllu mótfallnir, að landssjóður taki nokkurt lán. Og reynt hefir verið að smeygja því inn hjá mönnum, að þetta glæfraástand sé að kenna Sjálfstæðisflokknum.

Væri skrafið um fjárhags-óreiðu landssjóðs á rökum byggt, þá væri málið auðvitað iskyggilegt. Engum skynsömum manni getur dulist, hve mikils er um það vert, að fjárhagnum sé haldið í góðu lagi. Og fráleitt er það neinum ljósara en góðum Sjálfstæðismönnum. Þeir vita það mjög vel, að sjálfstæðisvonirnar eru að

mjög miklu leyti við það bundnar, að ekki sé farið ógætilega í fjármálunum.

En að hinu leytinu er þetta óreiðuskraf illkynjað og hættulegt, ef það er ekki á rökum byggt. Það berst til annara landa og gerir oss óverðskuldað tjón. Það hleypir óhug í þjóðina, veikir áhuga hennar og trú á framfaramálum landsins. Og það hleður á menn sakargiftum, sem þeir hafa ekki til unnið.

Og þetta óreiðuskraf er ástæðulaust, stafar sumpart af vanþekking og fljótferni, sumpart sjálfsagt af illkvitni og æsingalöngun. Keynt skal að gera nokkura grein þeirrar staðhæfingar í þeim línun, sem hér fara á eftir.

Um tekjuhallann frá síðasta þingi er það fyrst að segja, að hvorugum flokknum verður einum um hann kent. Svo sem kunnugt er, voru Sjálfstæðismenn í meiri hluta í neðri deild, en Heimastjórnarmenn í efri. Eftir 3. umræðu í neðri deild var tekjuhallinn í fjárlögunum kr. 281,123. Efri deild hækkaði hann upp í kr. 320,417. Neðri deild hækkaði hann aftur (við eina umræðu) upp í kr. 389,767. Efri deild hækkaði hann enn (við eina umræðu) uppí kr. 399, 167. Og að lokum kom sameinað þing honum upp í kr. 446,167.

**Tekju-
halli
síðasta
þings.**

Í öðru lagi er það um tekjuhallann að segja, að þingið gerði nokkuð til að bæta úr honum — þó að það, ef til vill, hefði getað gert og átt að gera meira til þess, með því að samþykkja farmgjaldsfrumvarpið. Um það skal ekkert deilt hér, hvort rétt hafi verið eða rangt að hafna því. Tekjuhallinn nam samtals, í fjár-

lögum og fjáráukalögum kr. 537,254
 En jafnframt samþykkti þingið lög, sumpart
 um tollhækkanir, sumpart um aðra tekju-
 stofna, og má sennilega búast við af þeim
 tekjuauka, sem nemi á fjárhagstímabilinu
 nálægt kr. 200,000
 Tekjuhallinn sem verður eftir, er þá nál. kr. 337,254

Þingið gerði og aðra ráðstöfun til þess að bæta
 fjárhaginn, skipaði millipínganefnd, „til þess að taka
 til ihugunar fjármál landsins, sérstaklega:

1. að rannsaka, hvort tiltækilegt sé að auka tekjur
 landssjóðs með einkarétti á aðfluttum vörum, svo
 sem tóbaki, steinolíu, kolum o. fl.;
2. að ihuga bankamál landsins og önnur peningamál,
 er standa í sambandi við þau, þar á meðal á
 hvern hátt hagkvæmast verði að stofna fasteigna-
 veðbanka og útvega markað fyrir íslensk verðbréf“.

Þessi nefnd hefir verið að starfa í sumar og tekur
 aftur til starfa í haust. Stjórnin getur væntanlega lagt
 tillögur hennar fyrir aukapíngið á næsta ári, og hinn
 væntanlegi tekjuauki komið til sögunnar á síðara ári
 fjárhagstímabilsins, 1913.

Svo að ekki er nema hálf sögð sagan með því að
 bera þinginu það á brýn, að það hafi skilið við fjárlög-
 in með tekjuhalla.

Í þriðja lagi ber þess að gæta, að það er engin
 ný bóla að Alþingi skilji við fjárlögin með tekjuhalla.
 Vér látum oss nægja að benda á, hvernig þessu hefir
 verið háttað síðan um aldamótin.

Tekjuhallinn í fjárlögum og fjáráukalögum þings- **Tekju-**
ins 1901 var kr. 204,022. **halli**

Tekjuhallinn á fjárlögum og fjáráukalögum þings- **fyrri**
ins 1903 var kr. 466,827 **þinga.**
Þar uppi er áætlaður tekjuauki af hvalslýsi — 15,000
Hreinn tekjuhalli — 451,827

Tekjuhallinn á fjárlögum og fjáráukalög-
um þingsins 1905 var kr. 352,770
Auk þess veittar til Fiskiveiðasjóðs . . . — 100,000
Og til geðveikrahælis á Kleppi — 90,000
Samtals kr. 542,771

Þar upp í áætlaður tekjuauki af hækkuð-
um aðflutningstollum — 300,000
Hreinn tekjuhalli kr. 242,771

Tekjuhallinn á fjárlögum og fjáráukalög-
um þingsins 1907 var — 793,409
Auk þess kostnaðar við konungskomuna að
fráðregnum síðar seldum munum . . . — 212,732
Kr. 1,006,141

Þar uppi áætlaður tekjuauki af síldartolli — *50,000
Hreinn tekjuhalli kr. 956,141

Tekjuhallinn á fjárlögum og fjáráukalögum þings-
ins 1909 var kr. 480,380. Tekjuaukinn frá öðrum
lögum var þá tekinn inn í fjárlögin.

Nú er það öllum mönnum bersýnilegt, að væri
þennan áætlaða tekjuhalla nokkuð verulega að marka,
þá hlytum vér að vera illa komnir. Hann nemur sam-
tals á 3. miljón. Hann á að borgast af viðlagasjóði.
Sá sjóður hlyti að vera upp etinn, og meira en það.

**Viðlaga-
sjóður.** En hvað er nú af þeim sjóði að segja síðan um aldamótin?

Í árslok 1901 var viðlagasjóður, ásamt tekjueftirstöðvum og peningaförða landssjóðs kr. 1,611,795.

Í árslok 1903 nam þetta 1,819,328.

1905 1,821,946.

1907 1,627,896.

1909 1,901,815.

Auk þess átti landssjóður í árslok 1909 Fiskiveiðasjóð, sem nam kr. 153,708.

Svo að menn sjá, að þrátt fyrir þennan áætlaða tekjuhalla hefir viðlagasjóður (ásamt tekjueftirstöðvum og peningaförða) stöðugt verið að *vaxa* síðan um aldamótin, nema árin 1906 og '07, þangað til þetta er komið hátt uppi 2 miljónir í árslok 1909. Lengra ná ekki skýrslur stjórnarinnar. Jafnvel á árunum 1908—9 vex þetta, þrátt fyrir hinn gifurlega áætlaða tekjuhalla þess fjárhagstímabils — sem var *um eina miðjón*.

**Tekjur
fara
fram úr
áætlun.** Þetta stafar auðvitað af því, að *tekjurnar* hafa farið svo langt fram úr áætlun.

Auðvitað verður enn ekki sagt um það með fullri vissu, hvernig fara muni um tekjuhallann frá þinginu 1909. En nokkra hugmynd getum vér nú þegar um það atriði haft.

Rétt er í þessu sambandi að benda á það, að sá tekjuhali var að langmestu leyti frá *fjáraukalögum*, stafaði þar af leiðandi að mestu leyti af ráðstöfunum, sem gerðar höfðu verið, áður en Sjálfstæðisflokkurinn tók við völdunum. Sjálfur fjárlaga-tekjuhallinn nam ekki nema 63,910 krónum. Fjáraukalög fyrir 1906—07

færðu tekjuhallann upp um kr. 278,655 og fjáraukalög fyrir 1908—09 um kr. 137,815. Þingið 1909 var einkar gætið, lét það yfirleitt dragast, sem dregist gat, án þess að tilfinnanleg stöðvun yrði á framsókninni. En þá naut líka Sjálfstæðisflokkurinn sín miklu betur en á síðasta þingi.

Eftir áætlun frá stjórnarráðinu, sem lögð var fyrir þingið í vetur, hafa tekjurnar 1910 farið um kr. 160,000 fram úr áætlun — þrátt fyrir það, að áfengistollurinn varð nær því kr. 100,000 fyrir neðan áætlun. Árið 1911 hlýtur að sumu leyti að verða betra ár en 1910, þar sem fiskiveiðar hafa verið afarmiklar og veturinn 1910—11 var einkar-hagstæður landbúnaðinum. Kunnugt er, að tekjur af silfurbergi verða eitthvað 17 þúsundir og sennilega nemur áfengistollurinn meira í ár en síðastliðið ár. Svo að ganga má að því vísu, að tekjuhallinn réni að miklum mun, verði litill, ef hann þá verður nokkur.

Nákvæmir spádómar um það, hvað verða muni um tekjuhalla síðasta þings, eiga hér ekki við. Vér höfum áður á það bent, hvað síðasta þing gerði til þess að ráða bót á honum. Enginn vafi er á því, að hann rénar í reyndinni. Vel getur verið, að hann reynist enginn. Líka getur verið, að hann reynist einhver. En gerum ráð fyrir hinum verstu úrslitum, — að hann reynist eins og hann er áætlaður, auðvitað að frádregnum þeim 200 þús., sem búast má við, að þingið hafi séð fyrir með nýjum lögum.

Hvað verður þá? Þá gerist það, að viðlagasjóður færir niður í það, sem hann var 1901. Áður en lýk-

Verstu
úrslitin.

ur, munum vér gera nákvæmari grein þess, að ekki væri ástæða til að láta sér slíkt í augum vaxa.

**Skuldir
lands-
sjóðs.**

En fyrst skulum vér minnst á *skuldir landssjóðs*, sem sumum mönnum virðast svo mikið áhyggjuefni.

Í fyrsta lagi er lánið, sem tekið var 18. des. 1908. Það nemur um næstu áramót rúmum 433 þúsundum. Fyrir því stendur ritsiminn að minsta kosti, eins og nákvæmar skal bent á síðar, og vér getum ekki sagt, að það sé oss til neinna þýngsla.

Í öðru lagi er $1\frac{1}{2}$ miljón króna lán; fyrir það hafa verið keypt veðdeildarbréf. Landssjóður á ígildið að kalla má í peningum, sem gefa honum sömu vexti eins og hann greiðir af láninu. Þar er því ekki um neina skuld að tefla nema á pappírnum.

Loks er lán það sem tekið var í sumar, 500 þús. Af því eiga $\frac{4}{5}$ að fara til hafnarinnar í Reykjavík, stórmerkilegs framfarafyrirtækis, sem ætti að verða öllu landinu til heilla. Lánskjörin eru vitanlega ekki sem hentugust, þar sem lánið á að greiðast á 15 árum. En að hinu leytinu er ekki sjáanlegt, að sú skuld muni koma oss í neinar þrengingar.

**Eignir
lands-
sjóðs.**

Þá skulum vér að endingu benda á aðrar *eignir landssjóðs* en viðlagasjóð með örfáum orðum.

Þá verða fyrst fyrir oss þjóðjarðirnar og Ræktunarsjóðurinn. Árið 1909 gáfu þær eignir landssjóðs að frádregnum kostnaði um kr. 30,000, og samsvara þá 750,000 króna höfuðstól.

Auðvitað er ekkert vit í að telja þær eignir einar, sem gefa landssjóði beinan arð. Vér verðum líka að telja þau mannvirki, sem komið hefir verið upp og

nauðsynleg eru þjóðinni. Þegar vér tókum við fjárráð-
um vorum, eftir alla hina langvinnu dönsku stjórn á
landinu, var oss að kalla mátti engum mannvirkjum
skilað. Landshöfðingjahúsið, hegningarhúsið, Reykja-
vikur-kirkja, latínuskólahúsið, prestaskólahúsið, og ein
brú — það var alt og sumt, sem nokkuru nam. Land-
ið var að mestu leyti líkast því yfirferðar, sem hér
hefðu engir menn búið. Alt var óunnið, sem aðrar
þjóðir hafa verið að starfa að öldum saman.

Nú rennum vér þá lauslega augum yfir það, sem
landssjóður hefir eignast síðan um síðustu aldamót.

Vér höfum eignast *ritsima og talsímakerfi* fyrir
um kr. 830,000. Vér bentum á það áður, að hann
standi að minsta kosti fyrir því láni, sem til hans var
tekið. Rentur af honum telur símastjórnin 1910 kr.
45,000. Vitanlega er deila nokkur um ritsímareikning-
ana að því leyti, að ýmsir halda því fram að ágóði
landssjóðs sé í raun og veru miklu minni. Hinu neit-
ar víst enginn, að ritsíminn standi vel fyrir skuldinni.

Þá höfum vér í öðru lagi eignast *vegi og brýr*
frá 1901 til 1909, að báðum árum meðtöldum, fyrir
rúml. kr. 1,233,000. Og vér höfum á sömu árum eign-
ast *hús og víta* fyrir kr. 624,000.

Alt hefir þetta verið þjóðinni bráðnauðsynlegt. Alt
er þetta eignir, sem landið getur ekki án verið til þess
að geta talist með nútíðarþjóðum. Og alt veitir það
þjóðinni einhvern arð, beinan eða óbeinan, þó að ekki
veiti það alt landssjóði neinar tekjur.

Vér höfum þá eignast mannvirki á þessum árum
fyrir töluvert meira en hálfa þriðju miljón — tvær milj-

ónir sex hundruð áttatíu og sjö þúsundir. An þeirra gátum vér ekki verið. Og þeim þarf ekki aftur að koma upp, heldur að eins að halda þeim við. Samt höfum vér heldur aukið en rýrt viðlagasjóð. Og skuldirnar eru ekki háskalegri en þegar hefir verið bent á. Þegar alls þessa er gætt, virðist það ekki neitt voðalegt þó að svo færi — sem engin líkindi eru til, eins og áður er sýnt, — að viðlagasjóður færðist ofan í það sem hann var við árslok 1901, áður en landssjóður eignaðist alt það sem hér hefir verið talið.

Ógæti-
lega
farið áð-
ur.

Vitanlega verður við það að kannast, að ekki hefir æfinlega verið farið sem gætilegast. Fjáreyðslan var gegndarlaus 1907 í alt konungsumstangið, sem þjóðin hefir engan hag haft af frá einu sjónarmiði. Og tekjuhallanum, sem þá var stofnað til, var ekki bót mælandi. Það má segja, að það hafi ekki verið að þakka forsjá þeirra, sem þá réðu lögum og lofum hér á landi, að ekki hlauzt voði af. En vér sluppum við voðann. Og á síðustu tveim þingum hefir engin ógætni verið í frammi höfð.

„Glötun-
arvegur-
inn“.

Það liggur við að vera glæpsamlegt sumt, sem um þetta mál hefir verið ritað. Sjálfur biskupinn segir 15. júní í blaði sínu, sem mönnum hafði annars skilist að ekki væri stofnað til þess að fara með stjórn mála-æsingar:

„Mér er það svo innilega og hræðilega ljóst, að islenska þjóðin er einmitt nú á beinum glötunarvegi, sekkur í ánauð og svívirðingu, ef vér hrökkum nú ekki við, og tökum breytta og betri stefnu. . . Glötunarvegurinn, sem vér Íslendingar gönum áfram, liggur

beint niður í þrældómsstöðu ósjálfbjarga niðursetnings-
aumingjans. Fallhraðinn eykst stórum með ári hverju
og hverju þingi, sem háð er, aldrei þó líkt því jafn-
voðalega og nú síðast“.

Þetta er ekki að eins sent út um landið sem hæsta-
réttardómur þess manns, sem á að hafa yfirgæzlu and-
legra og siðferðilegra málefna þjóðarinnar. Það er
líka þýtt og prentað í útlendum blöðum. Því fer svo
fjarri, að nokkurar sannanir séu að þessu færðar, að
þær sannanir eru alls ekki til. Þetta er ekkert annað
en vitleysa — væntanlega fremur sprottin af vanþekk-
ingar-fljótfærni en af öðru verra. En ábyrgðarhluti er
það að tala svona, hvað mikla tilhneiging sem menn
kunna að hafa til þess að færa á betra veg fyrir höf-
undinum.

Þjóðin má þá ekki láta slík óp villa sig eða draga **Sjálfsgt**
úr sér kjarkinn. Hún má ekki láta þau hefta fram- **að fara**
sókn sína í hinum almennu menningarmálum. Og hún **gætilega.**
má ekki láta það veikja hug sinn í sjálfstæðismálinu.
Hvorttveggja er henni ætlað af æpendunum.

Það er sjálfsgt, að hún krefjist þess af fulltrúum
sínun, að þeir fari gætilega með fé hennar. En hún
verður að reisa þær kröfur á skynsemi. En ekki á
staðlausu æsingasleipri. Það er, til dæmis að taka, eðli-
legt og skynsamlegt, að hún krefjist þess, að tekjuhalli
sé sem allra-minstur í fjárlögum og fjáráukalögum, að
menn neiti sér um útgjöldin, meðan ekki er séð fyrir sam-
svarandi tekjum, og vilji ekki láta ganga á viðlagasjóð,
nema í beinni undantekningar-nauðsyn. Það er líka
eðlilegt og skynsamlegt, að hún vilji ekki að landssjóð-

ur taki lán til annars en arðberandi fyrirtækja; bersýnilega er hættulegt, að gera lánsfé að eyðslueyri. En það er óskynsamlegt, næstum því villimannalegt, að banna að taka lán, ef það fæst með polanlegum kjörum, til þess að bæta efnahag þjóðarinnar.

IV. Afstaða ráðherra til flokka og þings.

Hún er svo kynleg, að slíks er naumast dæmi í nokkuru landi.

Ráðh. og Heima-
stjórnar-
flokkur-
inn. Ráðherra afneitar Heimastjórnarflokknunum. Hann lýsti yfir því á fundunum í kjördæmi sínu í sumar, að hann hefði engin mök haft við þann flokk, hefði það ekki nú og ætlaði sér ekki að hafa það eftirleiðis.

Samt greiddi hann atkvæði með Heimastjórnarflokknunum á síðasta þingi í öllum þeim málum, sem flokkana varðaði nokkuru, bæði meðan hann var að nafninu til í Sjálfstæðisflokknunum og eftir að hann hafði verið gerður þar flokksrækur. Hann er studdur af öllum heimastjórnarblöðum landsins. Og hann á von á atkvæðum allra heimastjórnarmanna í kjördæmi sínu við kosningarnar í haust.

Hann telur sig sjálfstæðismann. Hann lýsir yfir því í kjördæmi sínu, að hann greini í engu verulegu á við Sjálfstæðisflokkinn.

Jafnframt lýsir hann yfir því, að hann ætli ekki að leita fylgis Sjálfstæðisflokksins eftirleiðis, heldur búist hann við að út úr þeim flokki muni klofna nýr flokkur, sem hann vænti að muni styðja sig.

**Ráðh.
og Sjálf-
stæðis-
flokkur-
inn.**

Bersýnilegt er það, að ekki væri unt að vinna sjálfstæðismáli voru meira skaðræði en það að kljúfa þann flokk, sem myndast hefir til þess að halda því uppi. Og hvernig ætti svo ráðherra að geta stjórnað landinu með þeim einum stuðningi, sem hann fengi með þessu broti úr Sjálfstæðisflokknum? Auðvitað með þeim einum hætti að gera bandalag við Heimastjórnarflokkinn á eftir.

Til þess eins er þessi blekkingarleikur háður, að geta flæmt nokkura veiklundaða Sjálfstæðismenn út úr samvinnu við flokksbræður sína og komið þeim í bandalag við Heimastjórnarmann. Fyrir því er það skiljanlegt, að Heimastjórnarflokkurinn styðji hr. Kristján Jónsson um þessar mundir. Þeir eru færri, sem eru að reyna að gera þeim flokki jafnmikinn greiða eins og sá maður.

En er þetta sæmilegur leikur, samboðinn nokkurum heiðursmanni?

Sams konar tvímælis orkar afstaða ráðherra til áfengisbanns- og bindindismanna.

Á fundum í kjördæmi sínu í sumar tjáði hann sig með aðflutningsbanns-lögunum.

**Ráðh. og
bindind-
ismenn.**

En á þingi í vetur varð hann ekki skilinn annan veg en þann, að honum þætti of langt farið með aðflutningsbanni, og vildi sölubann að eins. Þá taldi hann það líka rangt af þinginu að hafa lögleitt áfengisbann

fyr en séð hefði verið fyrir tekjum í skarðið. Og hann mælti með og greiddi atkvæði með frestun bannlaganna. Hann veitir áfengi, þó að hann sé Good-Templar, svo að Reglan hefir hlotið mikið ámæli fyrir. Og af engu blaðinu er hann studdur af jafnmikilli ákefð eins og því blaðinu, sem mótstöðumenn áfengisbannsins gefa út.

Ráðh. og þingið. Þá er loks afstaða ráðherra til þingsins sjálfs. Á það hefir verið bent áður, að hann hafi ekkert fylgi haft á þinginu. Sjálfsstaðisflokkurinn afneitaði honum. Heimastjórnarflokkurinn lét það viðgangast að hann tæki við stjórninni, til þess að komast hjá öðru ógeðfeldara, en veitti honum að öðru leyti ekkert fylgi. Öll afstaða ráðherra til þingsins því alveg fráleit.

Og ekki hefir hún batnað við þau tíðindi, sem gerst hafa síðan á þingi, þar sem forseti sameinaðs þings hefir verið svivirtur svo og ofsóttur af stjórninni, að sjálfsagt er eins dæmi.

Óhlutvandir menn taka að skrökva því, að forsetinn hafi aldrei farið til Rúðuborgar, þangað er þingið hafði falið honum að fara. Eftir þessum sögusögnum hleypur stjórnin, án þess að spyrja forsetann nokkurs, og þrátt fyrir það, að hann hafði gert grein ferðar sinnar á prenti. Refarnir sýnilega til þess skornir, að geta komið þeirri sök fram á hendur forseta, að hann hefði farið sviksamlega með það fé, sem alþingi hefði veitt til fararinnar. Stjórnin símar suður um lönd fyrirsurnir um ferðalag hans, eins og hann væri glæpamaður. Og áður en hún hefir fengið næga vitneskju um málið, lætur hún blöð þau sem hana styðja bera glæp á forsetann, lætur styðja sakargiftina með þeirri

vitneskju, sem hún hafði fengið blöðunum í hendur, og lætur síma þetta hneyksli til annara landa. Þá fyrst, er svona er komið, fer hún að spyrja forseta. Hann sannar tafarlaust sitt mál, og stjórnin verður að renna öllu niður.

Vér hyggjum óhætt að fullyrða, að í engu öðru landi væri unt að bjóða forseta löggjafarþingsins annað eins. Hver þjóð mundi sjá það, að með slíku atferli væri þinginu, og þá jafnframt þjóðinni, herfilega misboðið. Ráðherra, sem að slíku hneyksli væri valdur, mundi hún reka af höndum sér tafarlaust. Og vér trúum því ekki, að íslenzka þjóðin sjái ekki sóma sinn í því efni, — ekki meira né betra erindi en núverandi ráðherra hefir að öðru leyti átt í embætti sitt.

Þó að hér sé látið staðar numið, er það ekki fyrir þá sök, að ekki sé fleira, sem á milli ber. Ætti að gera grein þess alls, yrði þessi ritlingur of langur. Stjórnarferill núverandi ráðherra, er að ýmsu öðru leyti en hér er áð vikið, alt annað en glæsilegur, eins og blöð Sjálfstæðisflokksins eru alt af að sýna fram á. Og atferli Heimastjórnarflokksins hefir með mörgum hætti verið alt annað en heillavænlegt þjóðinni. En vér hyggjum, að þau atriði, sem hér hefir verið bent á, nægi til þess að meiri hluta þessarar þjóðar verði það ljóst, ef hann ihugar þau, að hvorki ráðherra né Heimastjórnarflokkurinn eigi skilið traust þjóðarinnar, og að hinar hættulegu staðhæfingar, sem bornar hafa verið út um fjárhag landsins í því skyni að spilla fyrir fram-

sóknarstarfi Sjálfstæðisflokksins, séu á engum rökum byggðar.

Um aðalmálið, sem aukapingið á næsta ári á að fjalla um, *stjórnarskrármálið*, visum vér til ritgjörðar þeirrar eftir Einar Hjörleifsson, sem hér fer á eftir, og rituð var í sumar fyrir blöðin *Norðurland* og *Ríki*, — bendum að eins á það, að síðan er sú grein var sam-in hafa komið fram viðbótar-sannanir þess, að Heima-stjórnarflokkurinn ætlar að gera það sem í hans valdi stendur til þess að afstýra því að stjórnarskrárfrum-varp síðasta þings verði samþykkt aftur. Fáir sá flokkur ráðið, verðum ver vafalaust að dragast með konung-kjörnun sveitina töluvert enn. Og fáist einhvern tíma stjórnarskrárbreyting undir hans merkjum, þá verður hún þeim annmörkum bundin, að frjálsslyndum mönnum mun með engu móti þykja viðunanlegt.

V. Stjórnarskrárbreyting síðasta þings.

Eftir Einar Hjörleifsson.

I. Breytingin mikilvæg.

Þér hafið, herra ritsjóri, mælt til þess, að eg segði nokkur orð í blaði yðar um stjórnarskrárbreytinguna, sem samþykkt var á síðasta þingi. Og mér er ljúft að verða við þeim, tilmælum — þótt ekki væri til annars, þá til þess að rjúfa þögnina, sem enn hefir að mestu verið um það mál í blöðum Sjálfstæðisflokksins.

Mig hefir, sannast að segja, furðað nokkuð á þeirri kyrð, sem þar hefir verið um málið fram að þessu.

Naumast verður því haldið fram af nokkrum heilvita manni, að breytingin sé svo litilfjörleg, að ekki taki því að tala um hana. Meðal annars er afstöðu vorri breytt til Danmerkur; gagngerð breyting er gerð á framkvæmdarstjórn landsins; sömuleiðis á löggjafarþingi þjóðarinnar; um kosningarréttinn er rýmkað svo mikið, að kjósendum fjölgar sjálfsagt um meira en helming; heimilt á að verða að afnema þjóðkirkjuna með almennum lögum; sambandi Íslands og Danmerkur á ekki að mega breyta nema samkvæmt alþýðuatkvæði um þau lög; er alþingi hefir samþykkt, áður en þau verði lögð fyrir konung til staðfestingar.

Breytingarnar eru fleiri, sumar alls ekki óverulegar. En þetta nægir til þess að sýna, að hér er um mikið mál að tefla, vandasamt mál og margbrotið, mál, sem tekur föstum tókum á hag þjóðarinnar frá ymsum hliðum, mál, sem þjóðin á heimting á að rætt sé og skýrt svo vel, sem framast eru föng á, áður en því verði ráðið til lykta.

Á hverju öðru landi, þar sem samsvarandi eða eitthvað svipaðar breytingar væru á ferðinni, mundi þykja mikils um þær vert. Mönnum mundi vera það ljóst, að með þeim rynni upp nýtt tímabil í sögu landsins. Umræðurnar mundu verða kappsamlegar í ræðum og ritum, í blöðum og á mannfundum, og skarpasta stjórnmalaviti á þær veitt, sem flokkarnir ættu völ á.

Hér hefir verið litið um málið rætt, síðan á þingi. Alþingistiðindin eru ekki komin út, eins og allir vita;

svo að alþýða manna hefir ekki séð neinar umræður um málið, sem teljandi eru. Helzt andmæli í blöðum Heimastjórnarmanna. Eitt þeirra blaða hefir mælt á móti kosningarrétti kvenna. Einn þingmaður úr þeim flokknum hefir kveðið upp úr um það, að þessa fyrirhuguðu stjórnarskrá megi Íslendingar ekki fá, af því að með henni mundi þjóðræðisins, alþýðuvaldsins, kenna of mikið. Benda mætti á fleiri merki þess, að Heimastjórnarmönnum sé mjög óljúft að þetta samþykta frumvarp verði að stjórnarskipunarlögum — svo glögg merki, að ganga má að því visu, að þetta frumvarp verði ekki samþykkt á næsta þingi, ef þeir ráða þar.

Í flokki Sjálfstæðismanna hefir líka kent nokkurrar mótspyrnu gegn frumvarpinu. Nokkrir Sjálfstæðismenn greiddu atkvæði gegn því við síðustu umræðu í neðri deild. Sú mótspyrna er af alt öðrum rótum runnin en þeim, er mótspyrna Heimastjórnarmanna stafar frá. Mörgum Sjálfstæðismönnum þykir þessi tilvonandi stjórnarskrá alt of íhaldssöm, alþýðuvaldið, þjóðræðið, of takmarkað með henni.

Þessa stefnumunar með sumum Heimastjórnarmönnum og sumum Sjálfstæðismönnum kendi allmikið á þinginu. Aðrir vildu toga alþýðuvaldið sem lengst niður; hinir vildu lyfta því sem hæst upp. Breytingarnar, sem samþykktar voru, eru miðlun um alþýðuvaldið. Og eftir því sem næst verður komist, virðist svo sem þeir Sjálfstæðisþingmenn, er óánægðir voru í vetur, ætli að sætta sig við þær breytingar, sem samþykktar voru, — sjálfsagt af ótta við það, að öðrum kosti kunni að koma eitthvað, sem frá þeirra sjónarmiði er

verra. Að minsta kosti hafa tveir þeirra þingmanna Sjálfstæðisflokksins, er greiddu atkvæði gegn stjórnarskrárbreytingar-frumvarpinu í neðri deild, við eina umræðu þar, lýst yfir því síðan á fjölmönnum fundi, að þeir muni sætta sig við þessa fyrirhuguðu stjórnarskrá, ef þeir verða endurkosnir.

Engum getur blandast hugur um að þessar breytingar séu *mikilsverðar*, hvernig sem menn líta á þær að öðru leyti. Mig langar nú til með þeim linum, sem hér fara á eftir, að fá menn til að ihuga, hvort þær séu *þess eðlis*, að þjóðin ætti að leggja kapp á að fá þær samþykktar eins og síðasta þing gekk frá þeim.

II. Afstaðan til Danmerkur.

Eins og vikið er að hér að framan, er gerð breyting á henni með stjórnarskrárfrumvarpi síðasta þings. Upphaflega virtist þinginu það óljúft, að minsta kosti Heimastjórnarmönnum, að hrófla nokkuð við sambandinu með stjórnarskrárbreytingunum — sjálfsagt af ótta við staðfestingarsynjun. En í því efni fór þinginu nokkuð líkt og sálmaskáldið segir um Pilatus heitinn:

„Þetta, sem helzt nú varast vann,
varð þó að koma yfir hann.“

Þingið varð sammála um, að óhjákvæmileg væru nokkur atriði, sem óneitanlega breyta sambandinu ekki óverulega, úr því að farið væri að breyta stjórnarskránni á annað borð. Vitánlega lægi lífið á að fá stjórnarskránni breytt sem fyrst, því að sum atriði hennar væru orðin óþolandi. Þar af leiðandi bæri að varast alt, sem gæti valdið drætti eða deilum við konungsvaldið. En þegar til kom, reyndist ókleift að semja stjórnar-

skrárþreytingar, sem láta sambandsmálið alveg ósnortið.

Ein þeirra breytinga er sú, að numið er burt ákvæðið um, að ráðherra Íslands skuli „bera upp fyrir konung í *ríkisráðinu* lög og mikilvægar stjórnarráðstafanir“.

Það atriði hefir, eins og kunnugt er, verið megnasta deiluatriði. Margir hafa litið á það sem viðsjárverðasta innlimunarmark, og talið ófyrirgefanlegt af þingunum 1902 og 1903 að þau skyldu samþykkja það. Aðrir hafa talið það meinlitið að minsta kosti, einmitt *af því* að það stæði í stjórnarskrá vorri; íslenzkt lög-gjafarvald ætti þar af leiðandi rétt á að breyta því, eins og öðrum atriðum stjórnarskrárinnar.

Nú varð alt þingið sammála um það tvent í vetur: að vér eigum rétt á að breyta þessu, og að sjálfsagt sé að gera það.

Annað atriðið, sem breytir afstöðu vorri til Danmerkur, er það, að *konungur skuli vinna eið að stjórnarskrá vorri*.

Það hefir hann ekki gert hingað til. Hann vinnur eið að grundvallarlögum Dana. En vér erum settir þetta skör lægra — sjálfsagt af því, að Danir telja Ísland ekki annað en part úr danska ríkinu, undir grundvallarlögunum. Okkur hefir átt að vera það nóg, að að hann lofaði að halda dönsk grundvallarlög.

Hér er því um verulegt sjálfstæðistákn að tefla.

Í sömu áttina fer það ákvæði, sem síðasta þing samþykkti, að *konungur sé ábyrgðarlaus og friðheil-agur*. Um það hafa engin ákvæði verið í stjórnarskrá vorri. Hann hefir vitanlega verið það í hugum allra.

En lagastafur er ekki fyrir því annarsstaðar en í grundvallarlögum Dana. Vér neitum því, að þau hafi nokkurt gildi hér á landi. Og það sýnum vér meðal annars með þeirri breytingu að setja ákvæðið inn í stjórnarskrá vora.

Enn fer og í sjálfstæðisáttina ákvæðið um það, að til kjörgengis skuli þingmannsefni hafa verið *heimilisfastur á Íslandi* að minsta kosti síðasta árið áður en kosning fer fram, og þá ekki síður hitt, að af þeim þrem ráðherrum, sem eiga að stjórna landinu, eins og eg mun víkja nákvæmar að síðar, skal konungur kveðja einn til *ráðuneytisforsætis*, mann, sem á að stjórna ráðherrastefnum og bera að jafnaði málin undir konung, bæði fyrir sína hönd og hinna ráðherranna. Íslenzka ráðuneytinu er ætlað að verða alveg jafnstætt hinu danska ráðuneyti.

Sjálf sagt er að minna á það í þessu sambandi, að tilvitnunin í stöðulögin frá 2. jan. 1871 var látin óhreyfð, Hún hefir jafnan verið, er og mun ávalt verða Íslendingum ásteytingarsteinn. Síðasta þing taldi sér ófært að kippa henni út, af því að það bjóst við því, að það mundi um of spilla fyrir staðfesting. En neðri deild samþykkti — jafnframt stjórnarskrárbreytingunum og í tilefni af þeim — þingsályktun um það, að stöðulögin geti ekki viðurkenst skuldbindandi fyrir Ísland. Allur Sjálfstæðisflokkurinn í deildinni greiddi atkvæði með þessari þingsályktun. Mönnum til mikillar furðu greiddu Heimastjórnarmenn ekki atkvæði með henni, af einhverjum ástæðum, sem ekki var gerð grein fyrir. En þeir greiddu ekki heldur atkvæði gegn henni.

Þegar vér nú lítum á þær breytingar, sem gerðar

hafa verið á afstöðunni til Danmerkur, og að þessi yfirlýsing um stöðulögin er látin fylgja þeim, þá er það ekki annað en við mátti búast, að nokkurar mótspyrnu verði vart frá Dana hálfu — jafnt-örðugt og mörgum þeirra veitir að skilja sjálfstæðishugsanir vorar.

Sú mótspyrna er líka þegar farin að koma í ljós. Sumir Danir vilja auðsjáanlega ekki að vér fáum þessa stjórnarskrá. Vitanlega er ekki ráð fyrir því gerandi, að þeir hafi nein áhrif á konung vorn í þessu efni. Honum og flestum góðum og sanngjörnum dönskum mönnum verður það væntanlega ljóst, að hér er ekki farið fram á neitt annað af vorri hálfu en það sem rétt er og eðlilegt.

Verði sú mótspyrna rík, getur enginn vafi leikið á því, að hún fær aðstoð héðan heiman að. Dönum hefir aldrei brugðist liðsinni einhverra Íslendinga, þegar um réttindi vor og hagsmuni hefir verið teflt. Og jafnskamt og þetta mál er komið, stendur ekki á þýðingunum í dönskum blöðum á því sem móti stjórnarskrár-breytingunum er mælt hér heima. Svo að geta má nærri, að erindi Dana verður rekið ósleitilega af einhverjum Íslendingum, ef verulegt kapp kemur í þetta mál frá danskri hálfu.

En þessir islenzku liðsmenn Dana eru ekki allir Íslendingar. Og illa trúir eg því, að meiri hluti þessarar þjóðar vilja láta undan siga með aðrar eins kröfur og þessar. Eigi Danir að ráða þessum efnum, sem stjórnarskrár-breytingar síðasta þings ná til, þá er ekki bersýnilegt, *hverju* vér hugsum oss að ráða.

Vér getum þá alveg eins til flýtisauka afneitað sjálfstæðiskröfunum öllum í einu andartaki.

Og þá væri ekki lengur neitt stimabrák við bræður vora Dani út af *þeim*!

Hitt er annað mál, hvort okkur fyndist sæmdar og ánægjuauki sjálfum okkur í þeirri stefnubreyting.

III. Breyting á landstjórninni.

Sú mikilvæga breyting á að verða á landstjórninni, eftir stjórnarskrárfrumvarpi síðasta þings, að *ráðherra* verði 3. Væntanlega setja menn ekki fyrir sig kostnaðinn, sem af því mundi leiða. Hann ætti ekki að þurfa að vera mjög tilfinnanlegur. Ráðherrarnir ættu að vera eftirlaunalausir. Og landritara-embættið verður þá að sjálfsögðu afnumið.

Landritara-tilhögunin var aldrei vel til fundin. Landritari er ábyrgðarlaus embættismaður. En hann á að stjórna landinu í tíðum og stundum langvinnum ferðalögum ráðherra. Ekki er einu sinni nein trygging fyrir skoðana-samræmi með honum og ráðherra. Eg segi þetta alment, án þess að eg ætlist til að það sé skilið sem nokkur aðfinsla við núverandi landritara. En allir munu sjá, að fyrirkomulagið er ekki sem eðlilegast.

Og það er bersýnilega ofætlun hverjum *einum* ráðherra að inna vel af hendi öll þau sundurleitu verk, sem á hann eru lögð. Hann hefir yfirstjórn *allra* mál-efna landsins. Sá maður mundi vera torfundinn, sem bæri verulegt skynbragð á þau öll, þegar hann tæki við starfinu. Og hvaða tíma hefir hann til þess að afla sér þekkingar á þeim?

Hann á að standa í veizluhöldum, sem honum eru

ef til vill ógeðfeld og alveg umhendis. Hann þarf að vera í miklum ferðalögum, að sjálfsögðu til útlanda, helst innanlands líka. Þess er krafist af honum, að hann vinni að því að halda saman sínum flokki, sem oft getur verið mikið verk og vandasannt. Og hann á, að meira eða minna leyti, að vera með í öllu framfarastarfi landsins, þer ábyrgð á því, að löggjöfin verði sniðin eftir þörfum þess. Til allrar framfarastarfsemi þjóðanna þarf verkaskifting á þessum tímum. Og það er lítt hugsanlegt, að ráðherraverkin verði svo af hendi leyst, að vel megi við una, fyr en sú verkaskifting er fengin.

Ekki þarf neinum orðum að því að eyða, að meiri trygging er gegn öllu gjöræði og fljótferni, ef 3 menn athuga málin og hafa ábyrgð á þeim, en ef þau eru öll í höndum eins manns. Það sér hver maður. Og eins er það að sjálfsögðu hverjum manni ljóst, að flokkum getur verið svo hátt að á þinginu, að ókleift sé nokkrum einum manni að fá fylgi meiri hlutans, þó að þrem mönnur sé það í lófa lagið. Með því fyrirkomu-lagi, sem nú er, eins manns stjórninni, getur stjórnarfleytan okkar siglt upp á sker, þegar minst vonum varir, og ekki sjáanlegt, hvernig henni yrði komið á flot aftur nema með vandræðum. Þeir sem kunnugir voru síðasta þingi þurfa naumast að reyna tilfinnanlega á ímyndunaraflíð til þess að geta gert sér í hugarlund, að annað eins geti fyrir komið.

IV. Skipun efri deildar.

Eftir því sem uppi var látið á undan síðasta þingi, virtust menn naumast jafn-sammála um neitt stjórn-málatriði eins og um *afnám konungkjörinna þing-*

manna. Menn voru ekki eingöngu sammála um að krefjast þess. Menn voru líka sammála um að krefjast þess með svo litilli töf, sem lög leyfa frekast. Allir könnuðust við það þá, að konungkjörna þingmensen væri úrelt og óhafandi, og að við yrðum að losna við hana sem allra fyrst. Fyrir því krafðist hver þingmálafundurinn af öðrum þess, að þingið í vetur samþykkti stjórnarskipunarfrumvarp, slægi málinu ekki á frest með neinum hætti. Sumir Heimastjórnarhöfðingjarnir hér í Reykjavík og víðsvegar út um land héldu þessari kröfu fram í vetur af mikilli ákefð, þó að enginn maður væri henni mótfallinn — hvort sem þeim liggur jafn-mikið á nú eða ekki.

En hvað átti að koma í staðinn fyrir núverandi skipun efri deildar? Um það var mikið deilt á þinginu. Og um það eru menn enn ekki sammála.

Þeir þingmenn, sem fastast halda fram alþýðuvaldinu, vildu láta kjósa alla þingmenn óbundnum kosningum í kjördæmunum. Svo átti alþingi í heild sinni að kjósa 14 menn til efri deildar óbundnum kosningum fyrir allan kjörtímann. Alþingi hefði þá ráðið því sjálft, hverjum mönnum efri deild væri skipuð. Samræmi hefði verið trygt milli deildanna. Efri deild hefði ekki orðið annað en nokkurs konar nefnd, skipuð af meiri hluta þingsins. Þjóðarviljinn hefði, eins og hann kemur fram við hverjar kosningar, fengið að njóta sín á þingi tálmunarlaust.

Eg skal ekkert um það dæma, hvort alþýðuvaldinu væri í raun og veru gert of hátt undir höfði með þessu fyrirkomulagi. En að hinu geng eg visu, að ókleift

Handwritten notes:
 Hér átti
 2 deildir
 þingið?

væri að fá það samþykkt að sinni, og þar af leiðandi ekki fyrir því hafandi að tefja framgang stjórnarskrármálsins nú með baráttu fyrir þeirri tilhögun. Enda virðist mér að vel megi við una, þó að skorðurnar séu nokkuru fastari.

Andstæðast þessu fyrirkomulagi, sem nú hefir verið lýst, var það fyrirkomulag, sem haldið var fram í frumvarpi Sunnmýlinganna og síðar af meiri hluta stjórnarskrárnefndarinnar í neðri deild.

Þingmenn efri deildar áttu að vera 15, kosnir til 12 ára með hlutfallskosningum um land alt, en fjórða hvert ár átti að kjósa þriðjung þeirra. Efri deild átti stjórnin ekki að geta rofið. Jafn-marga vara-þingmenn sem þingmenn átti að kjósa til deildarinnar, og þeir áttu að taka sæti, hver þeirra það er honum var ætlað, ef sæti losnaði þar.

Þessari tilhögun er enn verið að halda fram. Mér skilst svo, sem einkum sé það til þess að fá henni framgengt, að sumir Heimastjórnarmenn vilja ekki láta samþykkja stjórnarskrárfrumvarpið óbreytt á næsta þingi. Sennilega lika meðfram til þess að koma að öðru merkilegu ákvæði um fjárlögin, sem ég vik að bráðum.

Mig langar til að reyna að sýna með dæmi, hver áhrif mundu verða af þessari ihalds-tilhögun, sem nú er að mönnum haldið. Auðvitað er ekki með einu dæmi unt að taka út yfir allar æsar. En eg hygg, að mitt dæmi sé sanngjarnlega valið, og að það skýri það sæmilega, sem á riður að mönnum verði ljóst um þetta efni.

Eg geri þá ráð fyrir, að stjórnarskrárbreyting yrði

samþykkt að fullu og fengi staðfesting konungs 1913. Þá yrði kosið til efri og neðri deildar árið 1914. Efri deild héldist óbreytt á þingunum 1915 og 1917, en neðri deild einu þingi lengur, fram yfir 1919.

Fyrir þingið 1919 færu fram kosningar á 5 efri deildar mönnum, og ég geri ráð fyrir, að eftir þær kosningar yrði flokkaskiftingin í efri deild 10 gegn 5.

Fyrir þingið 1921, árið 1920, færu fram kosningar til neðri deildar. Þá hefði þjóðin fengið eitthvert áhugamál, og meiri hlutinn í efri deild væri því andvígur. Þjóðin kysi til neðri deildar eftir þessu máli, og flokkurinn, sem væri í minni hluta í efri deild, fengi álitlegan meiri hluta í neðri deildinni.

Á þinginu 1921 fengist engu um þokað, meiri hlutinn í efri deild mundi fella það sem honum sýndist fyrir meiri hlutanum í neðri deild.

Fyrir þingið 1923 færu enn fram kosningar á 5 efri deildar mönnum. Eg geri ráð fyrir, að 2 þeirra, sem úr gengju, yrðu úr minni hlutanum, 3 úr meiri hlutanum. Nú snýst það hlutfall við í kosningunum. Sá flokkurinn, sem áður hafði 2 þessara þingsæta, fær 3; hinn flokkurinn fær 2 sæti. Þá hefir meiri hluta flokkurinn í efri deild 9 sæti, hinn 6.

Enn situr alt fast á næstu tveim þingum, 1923 og 1925. Þjóðinni er meinað að fá áhugamáli sínu framgengt.

Fyrir þingið 1927 færu fram kosningar til beggja deildanna. Þjóðinn sæti enn við sinn keip. Hún kysi aftur meiri hluta til neðri deildar úr sama flokki og áður. Enn færu 3 úr meiri hluta efri deildar og 2 úr

minni hlutanum. Hlutfallið snerist við eins og við næstu kosningar áður. Þá hefði gamli meiri hlutinn þar enn 8 atkvæði, minni hlutinn 7.

Enn sæli alt fast um 2 þing, 1927 og 1929, 4 ár.

Það yrði fyrst á þinginu 1931, að þjóðin ætti þess kost að fá framgengt þeim vilja, sem komið hefði fram við kosningarnar 1920.

11 ár yrði hún að biða. Og til þess að fá vilja sinn virtan af þinginu, yrði hún að kjósa þrisvar til efri deildar og tvisvar til neðri deildar.

Eg trúi því naumast, að alþýðu manna þyki þetta verulega fýsilegt, þegar hún athugar það með gætni og stillingu. Að minsta kosti ekki neinum *friðslyndum* manni. Mér finst það með öllu óboðlegt og jafnvel hættulegt.

Ekki eingöngu vegna þess, hve mikið farg þetta getur orðið, og sennilega verður, á framkvæmd þjóðarviljans. Heldur líka vegna þess, hve alt löggjafarstarfið hlýtur að lamast við það, að deildirnar verði heilan áratug hvor annari andvigar.

Og hvernig ætti stjórnin að synda milli þessara deilda? Hún gæti búist við látlausum vantraustsyfirlýsingum frá annari deildinni og jafn-stöðugum traustsyfirlýsingum frá hinni. Hvorar yfirlýsingarnar ætti hún að meta meira? Hún getur búist við því, að alt það sé felt fyrir henni, henni til skapraunar, í annari deildinni, sem samþykkt er henni til stuðnings og fagnaðar í hinni deildinni. Hvernig ætti hún að haga sér? Hvað ætti hún að gera?

Ef sú tillaga um fjárlögin, sem eg hefi áður að eins

minst á, næði fram að ganga, þá kynni stjórnin að hafa eitt úrræði. Annað mál er það, hve vænlegt það er þjóðinni. Sú tillaga hafði mestan stuðning frá þeim mönnum, sem héldu fram því fyrirkomulagi á efri deild, er nú hefir lýst verið.

Sú tillaga er á þá leið, að breytingartillögur við fjárlagafrumvarp stjórnarinnar, sem hafa í för með sér ný eða aukin gjöld, megi ekki aðrir bera fram á þingi en ráðherrar og fjárlaganefndirnar í heild sinni í hvorri þingdeild um sig.

Til allrar hamingju tókst ekki að koma þessu inn í frumvarpið, eins og það var samþykkt að síðustu. En það var samþykkt við aðra og þriðju umræðu í neðri deild. Og vafalaust verður fyrir því barist af kappi að koma því inn í stjórnarskrána, ef frumvarpinu verður á annað borð breytt.

Þetta ákvæði er háskagripur. Eins og til hagar hér, getur svo farið, að stjórnin nái með þessu voðatökum á þingmönnum. Mér er lítt skiljanlegt, að nokkur þingmaður skuli vera að keppast eftir að leggja slíka snöru um hálsinn á sér. Stjórnin þyrfti ekki nema einn mann úr hvorri fjárlaganefndinni til þess að fylgjast að málum með sér um að girða fyrir þær fjárveitingar, sem einstökum þingmönnum væri ant um.

Þetta væri þá helzta úrræði stjórnarinnar — svo frýnilegt sem það er — í þeirri klemmu, sem stjórnin getur komist í út af íhaldstillögun efri deildar: að kúga einstaka þingmann með fjárveitingar-synjunum — að múta þeim með fjárveitingum.

Til þessa hættulega andhælisástands alls var verið

að reyna að stofna á síðasta alþingi. Til þess verður áreiðanlega reynt að stofna á næsta alþingi. Mér virðist full ástæða til þess að menn gæti að sér.

Milli þeirra tveggja aðal-andstæðna, sem skýrt hefir verið frá hér að framan, komu fram ýmsar miðlunartilögur, sem eg ætla ekkert á að minnast, svo að þetta verði ekki alt of langt mál.

Ein þeirra var sú, sem samþykkt var að lokum. Eftir henni á að kjósa 10 þingmenn hlutfallskosningum til 12 ára um land alt, en hvorn ehlming þeirra á að kjósa á 6 ára fresti. Auk þess eiga að eiga sæti í deildinni 4 þingmenn, er sameinað alþingi kysi, fyrir allan kjörtíma neðri deildar, óbundnum kosningum úr flokki þeirra 30 þingmanna, er kosnir hafa verið í kjördæmunum.

Nú skulum við athuga með sama hætti og áður, hvernig þetta fyrirkomulag muni reynast í framkvæmdinni.

Eg geri ráð fyrir óhlutbundnum kosningum, eins og áður, 1920, og samskonar breyting á þjóðarviljanum eins og eg hugsaði mér áður. Þá ættu líka að fara fram hlutbundnar kosningar. Flokkaskifting hlutfallskosinna efri deildar manna á undan kosningum hugsa eg mér 6 gegn 4. Þeir fara úr meiri hlutanum, tveir úr minni hlutanum, og þær tölur snúast við með kosningunum.

Þá hefðu báðir flokkar jafnmarga hlutfallskosna þingmenn eftir kosningar. Meiri hluta hinna þingmannanna væri þá í lófa lagið að skapa sér meiri hluta í efri deild með því að kjósa þá 3 eða 4 menn úr sínum flokki. Og þjóðarviljinn kæmist þá tafarlaust í framkvæmd.

Eg segi ekki, að ávalt mundi ganga jafn-greitt að

koma á samræmi með deildunum með þessari tilhögun, eins og hér er gert ráð fyrir — meðal annars vegna þess, að þingrofin færa til kjörtíma neðri deildar, en þingrof nær ekki til hinna hlutfallskosnu þingmanna. Þar af leiðandi fer því fjarri, að hlutfallskosningar og óhlutbundnar kosningar fari að sjálfsögðu fram sama árið. En öllum hlýtur að liggja í augum uppi, hve mikið tryggingin vex fyrir því að þjóðarviljinn komist í framkvænd við það, að 12 ára þingmennirnir færist úr 15 niður í 10, og að meiri hluti 6 ára þingmanna geti sett 4 menn inn í efri deild. Þó að sú trygging sé ekki algerð, þá virðist mér vel mega við hana una.

V. Rýmkun kosningarréttarins.

Mér finst eðlilegt, að um þá stjórnarskrárbreyting síðasta þings verði skiftastar skoðanirnar.

Mér finst óeðlilegt, að menn verði ekki sæmilega sammála um breytingarnar á afstöðunni til Danmerkur. Mér finst sjálfsagt, að alment vilji menn fjölga ráðherrum, til þess að tryggja sér betri og fullkomnari stjórn, ef það verður ekki gert með ókleifum kostnaði. Og eg get ekki hugsað mér, að alþýða manna vilji fara að setja á laggirnar þá efri deild, sem að minsta kosti sumir Heimastjórnarmenn berjast fyrir, stofnun, sem gerði afar torsótt að fá þjóðarviljanum framgengt, og hleypt gæti þeirri sundrung í þingið, er til vandræða horfði. Og ekki þykir mér líklegt, að þeir sem bera þjóðarvaldið mest fyrir brjósti muni, þegar þeir fara að hugsa sig vel um, hafna þeirri efri deild, sem samþykkt var á síðasta þingi, og er að minsta kosti skapleg, og leggja út í þá hættu að fá ef til vill annað fyrirkomu-

lag, sem væri óskaplegt og stórhættulegt. En um kosningarréttinn hefir ávalt verið deilt, hvar sem rýmkun hans hefir verið á dagskrá.

Breytingar síðasta þings á kosningarréttinum eru þessar:

1. Konur fá kosningarrétt jafnt og karlar.
2. Hjú fá kosningarrétt eins og aðrar stéttir.
3. Kosningarrétturinn er ekki bundinn við neina aukaútsvarsgreiðslu.

4. Hlutfallskosningarréttur til efri deildar er bundinn við minst 30 ára aldur.

Viðtækast og merkilegast þessara atriða er að sjálf-sögðu kosningarréttur kvenna.

Erlendis er því máli stöðugt að þoka áfram. Í Norðurálfunni hafa konur nú kosningarrétt til löggjafarþinganna í Noregi og Finnlandi. Og allar horfur virðast á því að þær fái hann á Englandi á næsta ári. Við atkvæðagreiðslu um málið í síðastliðnum maímánuði í fulltrúamálstofu brezka þingsins reyndust 316 með konunum, en 151 á móti. Af þessum 316 voru 174 úr frjálslynda flokknum, 79 íhaldsmenu, 31 Írar og 32 verkmannafulltrúar. Þeir sem greiddu atkvæði móti breytingunni voru 48 úr frjálslynda flokknum, 86 íhaldsmenn og 9 Írar; en enginn verkmannafulltrúi. Svo virðist sem nokkurn vegin trygging sé fengin þess, að málið verði samþykkt í fulltrúamálstofunni, og að líkindum í báðum málstofum, á næsta ári. Utan Norðurálfunnar hefir þessi breyting komist á í 5 Bandaríkjunum, Norður-Ameríku og í Ástralíu. Þar sem reynd er komin á hana, virðist hún mælast mjög vel fyrir; og alls ekkert hefir gerst, sem ástæða sé til að líta á sem við-

vörun gegn málinu. Meðal annars hefir forsætisráðherra Astralíu haldið ræðu um það fyrir nokkrum vikum á Englandi, og lauk hinu mesta lofsorði á konur sem kjósendur þar.

Svo að þetta er engin ný né óreynd né eingöngu íslensk firra.

Alt of langt yrði það blaði yðar, að fara að gera þess alls grein, sem færa má til og fært hefir verið til sem ástæður með og móti kosningarrétti kvenna til alþingis.

Eg læt mér nægja að benda á það, að um ekkert mál hafa komið jafn-miklar áskoranir til þingsins. Undir þær hafa ritað margar þúsundir kvenna. Svo að hér er sýnilega að tefla um töluvert áhugamál þeirra. Að hinu leytinu hafa engar áskoranir komið til þingsins gegn málinu, né heldur neinar samþykktir verið gerðar gegn því á þingmálafundum, né annarsstaðar, svo að kunnugt sé.

Og mér virðist allörðugt að verja það, að þeim konum sé neitað um kosningarrétt, sem hug hafa á því að taka þátt í kosningum. Eg get ekki séð nokkurt réttlæti í því. Þær konur eru sjálfsagt margar enn, sem ekkert langar til að kjósa. En þær verða heldur ekkert til þess neyddar. Og áhugaleysi þeirra á landsmálum á ekki að hafa réttindi af hinum, sem annan veg eru skapi farnar í þessu efni. Og auðvitað vex áhuginn óðum hjá konunum, þegar þær hafa fengið réttindin — alveg eins og öðrum flokkum manna. Reyndin hefir orðið sú með karlmönnum, að áhugi þeirra hefir ekki alment vaknað á stjórnámálum fyrir en eftir að þeir hafa fengið

kosningarréttinn. Það er í mínum augum Íslendingum sæmd, ef þeir verða á undan flestum Norðurlálfþjóðum með að vinna það réttlætisverk að veita konum jafnrétti við karla í stjórnmalum. Og eg get ekki látið mér það skiljast, að af því stafi landi og þjóð nokkur hætta.

Þá er kosningarréttur hjúa. Um hann var deilt meira á þinginu en um kosningarrétt kvenna; og vel getur verið, að svo verði líka úti á meðal þjóðarinnar.

Sjálfsgat tel ég, að ýmsir þingmenn hafi greitt atkvæði með þessari breytingu *vegna hjúanna* — að þeim hafi þótt það ósanngirni, sem þeir hafa enga ábyrgð vilja að hafa á, að neita mönnum um kosningarrétt fyrir það eitt, að þeir fást til að vera í vist. En grunur minn er sá, að ýmsir þeirra hafi ekki siður verið með málinu *vegna bænda* — enda sóttu sumir bændur það af kappi, að vinnuhjúin yrðu ekki sett hjá. Þeir litu svo á, að það gæti verið beinlínis hættulegt landbúnaðinum, að lausafólkið hefði kosningarrétt en vinnuhjúin ekki — að löggjafarvaldið verðlaunaði það með réttindaauka að vera *ekki* í vist, og svifti menn réttindum fyrir það að gerast vinnuhjú. Lausamenn hafa þegar fengið kosningarrétt, og engum þótti gott afspurnar að fara að taka hann af þeim. Afleiðingin varð sú með meiri hluta þingmanna — og með réttu að því er mér virðist — að vinnumenn urðu líka að fá hann, og vinnukonur sömuleiðis, úr því að konum er veittur kosningarréttur á annað borð.

Og eins og til hagar hér á landi, er það líka sjálfsgat eðlilegast — eins og það er sanngjarnast — að kosningarrétturinn sé sem allra almennastur. Þjóðin er

öll á svo líku menningarstigi. Bændur, lausamenn og vinnumenn hafa allir fengið sams konar uppeldi. Og lang-algengast er það, að vinnukonan hafi fengið álíka tilsögn og alt af haft svipuðum störfum að gegna eins og húsmóðirin.

Hvers vegna þá vera að hreykja einum upp yfir annan í réttindaveitingum?

Um fæsta skiftir mjög miklu máli, hvort 4 kr. aukaútsvar er gert að skilyrði fyrir kosningarrétti eða ekki. Nú er víðast farið að leggja aukaútsvar á alla, sem nokkurs eru megnugir. Helzt er slept bláfátækum fjölskyldumönnum. Og mikið virðist mæla með því, að þeir séu ekki sviftir kosningarrétti, þó að þeir séu ekki taldir aflögufærir — að þjóðfélagið hegni þeim ekki með missi borgararéttinda fyrir það, að þeir leggja því til börnin, og eiga fyrir þá sök í vök að verjast með efnahaginn.

Loks er 30 ára aldurstakmarkið fyrir hlutfallskosningarréttinum til efri deildar.

Það er auðvitað sett í því skyni að gera efri deild nokkru íhaldssamari.

Hugsanlegt er að sú ráðstöfun hafi *einhver* áhrif — að fólkið, sem ekki er nema 25—29 ára, kunni að verða eitthvað bráðlátara eða breytingargjarnara en þeir sem eldri eru, svo að með þessu vinnist einhver trygging íhaldinu. En ólíklegt þvirkir mér samt, að svo mikil brögð verði að þeim mismun, að veruleg ástæða sé til að óttast þessa takmörkun frá sjónarmiði þeirra manna, sem einkum bera framsóknina fyrir brjósti.

Yfirleitt má segja, að á kosningarréttinum hafi verið gerð sú rýmkun, að um stórfeldar réttarbætur er að

tefla, sem mér finst að öllum frjálslyndum mönnum ætti að þykja vænt um.

En ekki vildi eg ráða neinum að þiggja þær réttar-
bætur, ef sá böggull ætti að fylgja skammrifi, sem sum-
ir heimastjórnarmenn eru að halda að okkur — ef efri
deild yrði svo fyrir komið, að kosningarrétturinn yrði
að miklu leyti tál og deildirnar hvor annari andstæð-
ar, hver veit hve lengi, og það, ef til vill, þegar þjóðinni
væri einna mest alvaran. Ekki væri kaupandi kosning-
arréttur neinum til handa því verði, að í lófa yrði lag-
ið mörgum árum saman að virða vilja meiri hluta kjós-
enda vettugi.

VI. Aðrar breytingar.

Um aðrar breytingar, sem síðasta þing gerði á stjórn-
arskránni, skal eg fara fljótt yfir sögur.

Ein þeirra er sú, eins og eg hefi áður vikið að, að
breyta megi með einföldum lögum því ákvæði 45. gr.
stj.skr., að hin evangeliska lúterska kirkja skuli vera
þjóðkirkja á Íslandi, og að hið opinbera skuli að því
leyti styrkja hana og vernda. Breytingin var samþykkt í
því skyni að taka til greina þær raddir, sem komið hafa
fram um afnám þjóðkirkjunnar. Komi það í ljós, að
þjóðinni sé í raun og veru áhugamál um þau mikil-
vægu umskifti, þá getur hún fengið þau, án þess að
jafnframt þurfi að breyta stjórnarskránni, ef frumvarp
síðasta þings verður að stjórnarskipunarlögum.

Annað merkilegt atriði, sem stjórnarskrárfrumvarp
síðasta þings ætlast til að fá megi framgengt með ein-
földum lögum, ef þjóðin óskar þess, er *alþýðuatkvæði*
um lög þingsins. „Með sérstöku lagaboði má kveða

á um, að þeim lagafrumvörpum, er alþingi hefir samþykkt, megi skjóta til leynilegrar atkvæðagreiðslu alþingiskjösenda, annaðhvort til samþykkis eða synjunar“, segir í frumvarpinu. Þá koma skilyrði þau, er þessi heimild er bundin. Og loks eru undanþegin þessari atkvæðagreiðslu fjárlög og fjáráukalög, og sömuleiðis þau lög, er öðlast skulu gildi áður en 4 mánuðir eru liðnir frá því, er þau voru afgreidd frá þinginu.

Breytingin mundi efla alþýðuvaldið að mun. Þingmenn mundu finna hjá sér ríkari hvöt til þess að fara eftir vilja kjósendanna. Og kjósendur gætu mikið betur en nú tekið í taumana, ef þingmenn virtu vilja þeirra vettugi. Fyrirkomulagið hefir um langan aldur tiðkast í Sviss; og í tveim Bandaríkjum Norður-Ameríku hefir það komist á á þessari öld, í Oregon 1902 og í Montana 1906. Gjörbreytingamenn í Danmörk hafa sett það á stefnuskrá sína. Og íhaldsmenn og verkmannaflokkurinn eru því hlyntir á Englandi.

Þetta alþýðu-atkvæði, sem hér hefir verið minnst á, yrði, eins og áður er sagt, ekki leitt í lög með stjórnarskránni; að eins gefin heimild til þess að leiða það í lög. Þar á móti yrði lögleitt *alþýðuatkvæði um breytingar á sambandinu milli Íslands og Danmerkur*, þannig, að hverja slíka breyting, sem alþingi samþykkti, væri skylda að leggja undir leynilega atkvæðagreiðslu allra kosningarbærra manna í landinu til samþykktar eða synjunar. Með því yrði þjóðinni trygð mikilsverð réttindi.

Eftir hinu nýja frumvarpi yrði hvergi minnst í stjórnarskránni á nein *eftirlaun*, hvorki ráðherra né annara embættismanna. Með því væru auðvitað ekki eftirlaun

*Handit
eða ein
vitt og
andante
eiginn*

*þetta er
til loka
götu*

afnumin. En þau mætti afnema, ef mönnum sýndist svo, án stjórnaðarskrárbreytingar.

Þingrofs-ákvæðinu er breytt til bóta. Í stjórnaðarskránni stendur, að alþingi skuli stefnt saman *næsta ár* eftir að það var leyst upp. Frumvarpið mælir svo fyrir, að alþingi skuli stefnt saman *innan árs* frá þingrofi. Ef þing er nú rofið um þingtimann, áður en fjárlög eru samþykkt, er ekki unt að fá fjárlög samþykkt fyrir lok fjárhagstímabilsins, af því að þinginu má ekki stefna saman fyrir en næsta ár. Frumvarpið bætir úr þessum galla.

Um *bráðabirgðarlög* bætir frumvarpið þeim ákvæðum við ákvæði stjórnaðarskrárinnar, að samþykki alþingi þau ekki áður en þingi slitur, falli þau úr gildi, og að bráðabirgðarfjárlög megi eigi gefa út, ef fjárlög fyrir fjárhagstímabilið eru samþykkt af alþingi.

Eftir nügildandi ákvæðum getur konungur ráðið því, *hvenær reglulegt alþingi kemur saman* það ár, sem það á að heyja. Eftir frumvarpinu getur hann stefnt alþingi saman á undan hinum lögmælda degi; en hann getur ekki frestað samkomudegi þess.

Um *aukaþing* er svo fyrir mælt í frumvarpinu, að krefjist meiri hluti þingmanna hvorrar deildar, að það sé haldið, þá kveðji konungur alþingi til setu, svo fljótt sem unt sé, en að þing megi ekki lengur sitja en 4 vikur án samþykkis konungs.

Á *yfirskoðun landsreikninganna* gerir frumvarpið þá breytingu til bóta, að sameinað alþingi skuli kjósa þrjá yfirskoðunarmenn með hlutfallskosningu, í stað þess sem þeir eru nú kosnir tveir að eins, sinn í hvorri deild.

Með því er það trygt, að yfirskoðunin verði ekki eingöngu í höndum stjórnarsinna.

Með eitt ákvæðið finst mér þinginu ekki hafa tekist vel. Eg held, að þingið hafi alls ekki ætlast til þeirra afleiðinga, sem af því ákvæði *geta* leitt. Það er 2. ákvæði um stundarsakir:

„Á fyrsta reglulega alþingi eftir kosningar skal ákveða með hlutkesti, hverjir hlutfallskosnir þingmenn deildarinnar skuli fara frá eftir 6 ár.“

Með þessu ákvæði eiga menn á hættu, að tilætluninni með hlutfallskosningar fái ekki að fullu framgengt.

Gerum ráð fyrir að flokkaskifting hlutfallskosinna þingmanna sé 6 : 4. Minni hlutinn *getur* mist alla sína menn við það hlutkesti. Meiri hlutinn missir þá 1. Sé flokkaskiftingin óbreytt í landinu við næstu hlutfallskosningar, getur minni hlutinn ekki haft á þingi næstu 6 árin meira en 2 menn, þar sem hann ætti að hafa 4. Þetta er bersýnilega ósanngjarnt. Og hvernig sem flokkaskiftingin er á annan veg, getur sú ósanngirni komið fyrir. Gerum ráð fyrir t. d., að það væri meiri hlutinn sem misti 4, og héldi eftir 2. Þó að engin breyting hefði orðið á flokkaskifting í landinu, ætti hann ekki vís meira en 3 sæti af þeim 5, sem um væri kept. Hann hætti þá að vera meiri hluti hlutfallskosinna þingmanna um 6 ár, þó að hann hefði meiri hluta þjóðarinnar að baki sér við kosningarnar. Þessi er ekki tilgangur hlutfallskosninganna.

Þingmennirnir ættu, að svo miklu leyti sem unt væri, að ganga úr eftir hlutfalli við flokkamagnið á þinginu, til þess að svo góð trygging fengist þess, sem kostur

væri á, að þjóðarviljanum yrði framgengt við kosningarnar. Eg hefi borið það undir lögfræðinga, hvort þessu yrði kipt í lag með sérstökum lögum — auðvitað þannig, að enginn gengi úr annan veg en eftir hlutkesti, en jafnframt þannig, að flokksmagnið væri láti segja til um það, svo sem unt væri, hve margir ættu að fara úr hvorum eða hverjum flokki. Lögfræðingarnir hafa þar sumpart varið ósammála, sumpart í óvissu. Eg skal engan dóm á það leggja, þó að mér finnist, að fyrirmælum frumvarpsins sé fullnægt, ef hlutkesti er haldið um hvern þingmann, sem úr gengur.

Breytingarnar eru nokkrar fleiri. En þær sem nú eru ótaldar finnast mér þess eðlis, að ekki sé þörf á að lengja þessa grein með því að skýra frá þeim hér.

VII. Niðurlagsorð.

Þó að þetta stjórnarskrárfrumvarp sé að sumu leyti nokkuð á annan veg en ýmsir mundu hafa á kosið, þá finnast mér breytingarnar vera mikilvægar, og yfirleitt til svo mikilla bóta, að þjóðin ætti að krefjast þess, að frumvarpið verði samþykkt á þinginu næsta ár.

Við getum ekki hugsað okkur nokkura stjórnarskrá, sem *allir* verða ánægðir með. Og það sem helzt er líklegt, að deilt verði um í frumvarpinu, er *miðlunar*-ákvæði, sem mér virðist, að allir ættu að geta sætt sig við.

Þjóðin ætti að mótmæla öllum breytingum á frumvarpinu á næsta þingi, og hún ætti ekki að kjósa aðra á þing en þá sem lofa að vera á móti öllum breytingum. Okkur liggur á að fá breyting á stjórnarskránni. Konungkjörið þinglið er orðið í svo miklu ósamræmi við

stjórnarfyrrirkomulag okkar, að úr því er að verða hneyksli, auk þess sem það er hættulegt, ef því fyrrirkomulagi er beitt með óbilgirni.

Og svo miklir sparnaðarmenn eigum við að vera, að við þvælumst ekki með stjórnarskrárbreytingar lengur en þörf gerist. Hver almennur starfsdagur á þinginu kostar alt að 700 kr., auk ferðakostnaðar, og stjórnarskrárbreytinga-stapp lengir, eins og nærri má geta, þing að góðum mun.

Ekki dettur mér í hug að halda því fram, að ekki sé kostandi fé til þess að fá bætur á stjórnarskránni. En sé farið að breyta því frumvarpi, sem nú liggur fyrir þjóðinni, á eg ekki von á neinum bótum. Eg á von á hættulegum stórskemdum, eftir því sem talað er af hálfu þeirra manna, sem halda breytingum fram.

Og það er einkum þess vegna, að mér virðist, að þjóðin ætti að leggja kapp á að fá stjórnarskrárfurvarp síðasta þings samþykkt á aukapönginu að ári.

